

Svenska kyrkans redovisning för år 2020 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

SVENSKA KYRKANS RAPPORT
TILL KULTURDEPARTEMENTET

Svenska kyrkan

Svenska kyrkans redovisning för år 2020 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

**SVENSKA KYRKANS RAPPORT
TILL KULTURDEPARTEMENTET**

PRODUKTIONSFAKTA

TEXT: Kyrkokansliet

FOTO: Se bildgalleri på sid 34

GRAFISK FORM: New Normal

TRYCK: Åtta.45 Tryckeri AB, Stockholm 2021

Produkten finns som pdf på www.svenskakyrkan.se

ARTIKELNUMMER: SK21120

Trossamfundet Svenska kyrkan
Organisationsnummer 252002-6135

Foto: Kristin Lidell/ Ikon

Förord

Pandemiåret 2020 var ett år inte likt något annat. Samhällets restriktioner har haft stor påverkan på användningen av kyrkorna. Bröllop och dop har skjutits upp, antalet deltagare vid gudstjänster, begravningar och minnesstunder har decimerats och det rika kulturutbudet i form av körverksamhet och konserter har fått söka nya former. Församlingarna har som alltid i krissituationer mött samhällets behov genom att snabbt ställa om sin verksamhet. Det diakonala arbetet har stått i fokus, genom att finnas där med stöd och hjälp för dem som behöver det mest. Det är en grundläggande del av församlingarnas uppdrag, men sker också i bred samverkan med andra samhällsaktörer.

Att ställa om verksamheten har inneburit utmaningar för församlingarna, inte minst att på kort tid anpassa såväl enskilda samtal som gudstjänstfirande till digitala format. I denna rapport, som alla andra år, mäts tillgängligheten till de kyrkliga kulturminnena bland annat genom antalet aktiviteter i kyrkorummen till vilka allmänheten bjuds in. Pandemin har inneburit att antalet sådana arrangemang minskat, men genom de digitala satsningarna har också nya kontaktytor uppstått, antalet deltagare i många fall kunnat öka och kyrkorummen blivit synliga på ett nytt sätt. Kyrkorummen har också hållits öppna för enskild andakt eller eftertanke, ofta mer generöst än vanligt. I tider av oro ger dessa mångbottnade rum tröst, förankring och hopp.

Arbetet med de kyrkoantikvariska frågorna och det kyrkliga kulturarvet har i allt väsentligt kunnat bedrivas som vanligt. Ett nytt sätt att handlägga den kyrkoantikvariska ersättningen har introducerats, inventeringar och utveckling av ny kunskap har skett såväl i stiftet som på nationell nivå och församlingarna har genomfört flertalet av de vård- och underhållsåtgärder man fått kyrkoantikvarisk ersättning för. Inte heller detta har skett utan ansträngningar till följd av restriktioner och brist på fysiska möten. Vissa församlingsprojekt och arrangemang har fått skjutas fram i tiden. Sammantaget ser vi dock att det digitala arbetssättet skapat nya förutsättningar även för handläggning, byggmöten, visitationer och kompetensutveckling – en möjlighet att ta till vara även för det fortsatta arbetet.

ANTJE JACKELÉN

Ärkebiskop och ordförande i kyrkostyrelsen

HELÉN OTTOSSON LOVÉN

Generalsekreterare

Foto: Magnus Aronson/ Ikon

Året som gått

MÅLUPPFYLLELSE

Svenska kyrkans rapport till regeringen för 2020 redovisar hur Svenska kyrkan har arbetat med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet under året. Tonvikten läggs vid den verksamhet samt de resultat och iakttagelser som på kort eller lång sikt bidragit till måluppfyllelsen eller pekar på utvecklingsområden.

VÅRD OCH BEVARANDE

Under året förbrukades 434 miljoner kronor av den kyrkoantikvariska ersättningen. Detta är fyra procent lägre än förbrukningen under 2019, vilket sannolikt har samband med Covid-19-pandemin som inneburit att vissa åtgärder förskjutits i tid eller senarelagts. Sett över hela perioden 2002–2020 har 98,9 procent av statsanslaget förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2022 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2020. Till detta kommer att projekt kan beviljas förlängd dispositionstid med ytterligare ett år vid särskilda omständigheter. Kyrkostyrelsens rambeslut har under flera år överstigit statsanslaget, mot bakgrund av att det tidigare funnits ett överskott kopplat till den kyrkoantikvariska ersättningen. Överskottet är i dag hanterat och ramfördelningen kommer inte under de kommande åren att kunna överstiga 460 miljoner kronor.

Det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Beredningen av ansökningar sker året innan ramåret inleds, vilket innebär att under 2020 har ansökningar för ramår 2021 handlagts. Den nya fördelningsmodellen, som redogjorts för i tidigare rapporter och som gäller från och med ramår 2021, möjliggör för stiftet att arbeta strategiskt med fördelning av ansökningar mellan ramåren i fördelningsperioden, vilket gör att siffrorna från och med ramår 2021 inte är helt jämförbara med tidigare år. Utfallet av ansökningar och beredning av ramår 2021 redovisas i nästa års regeringsrapport.

Under 2020 har 85 procent av de förbrukade medlen gått till åtgärds-kategorin Vårdinsatser, vilket kan jämföras med 78 procent för hela perioden 2002–2020. Ansökningarna om kyrkoantikvarisk ersättning överstiger idag vida disponibla medel. Medelsbrist innebär att stift och församlingar i ökad utsträckning måste prioritera vård- och underhållsinsatser, framför allt vad gäller kyrkobyggnadernas exteriörer. Det under 2018 tillkomna kyrkounderhållsbidraget inom ramen för Svenska kyrkans utjämnings-system stödjer församlingarna med egeninsatserna för vidtagna åtgärder.

Enligt de uppgifter som församlingarna registrerat i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 949 de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt för väsentliga ändringar enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. De kriterier som gäller för lagskyddet är i vissa fall öppna för tolkningar. Skillnader som

uppträder i antalet skyddade kyrkobyggnader år från år beror i huvudsak på den kontroll och korrigerings som sker av uppgifter om invigning, byggår eller ägande och förvaltning.

Kyrkobyggnader som omfattas av kulturmiljölagen behåller sitt skydd även om de avyttras. Kyrkoantikvarisk ersättning kan emellertid inte enligt Svenska kyrkans villkor beviljas och utbetalas till någon annan än Svenska kyrkans organisatoriska delar. Under 2020 har en kyrkobyggnad med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § övergått i annans ägo. Antalet kyrkor med tillståndsplikt som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning är idag något fler än när överenskommelsen trädde i kraft, beroende på de beslut om tillståndsplikt för yngre kyrkobyggnader som myndigheterna fattat efter år 2000.

Under 2019 och 2020 har ett nytt IT-stöd för ansökan, handläggning, rekvisition och uppföljning av kyrkoantikvarisk ersättning etappvis utvecklats och tagits i bruk. Det nya IT-stödet hanterar inte bara processen att söka och besluta om kyrkoantikvarisk ersättning utan också diarieföringen av relaterade handlingar, för de enheter som använder Public360 för detta syfte. Samtliga steg i handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen från och med ramår 2021 sker därmed i ett för Svenska kyrkan gemensamt digitalt system. Arbetet med övergången från analoga till digitala inventarieförteckningar har fortsatt under 2020. I flera stift pågår fleråriga projekt där inventarieförteckningar uppdateras och kvalitetssäkras och införs i det digitala inventarieregistret Sacer. Cirka 82 procent av de ekonomiska enheterna i Svenska kyrkan använder Sacer, vilket bidrar till en helt ny överblick över de skyddade föremålen.

KOMPETENS

Svenska kyrkan svarar enligt överenskommelsen för att ha tillgång till den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Särskilda satsningar för att stärka Svenska kyrkans förvaltningskompetens har skett under de senaste åren, såväl personellt som genom specifika projekt. Stiftens insatser för att främja och stödja församlingsverksamheten inom fastighets- och kulturarvsområdet samt de resurser som krävs för handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen uppgick sammantaget under 2020 till ca 42 årsverken.

Arbetet med att förbättra och effektivisera fastighetsförvaltningen inom ramen för beslutet om *Gemensamt ansvar* har fortsatt under 2020. Samtliga projekt som utgår från *Gemensamt ansvar* innefattar viktiga kulturarvsperspektiv. Den 1 januari 2022 bör alla pastorat och församlingar ha en fastställd lokalförsörjningsplan. Syftet med planerna är att de ska vara ett stöd för församlingar och pastorat att planera sitt fastighetsinnehav utifrån prioriterade behov och ekonomiska förutsättningar. Stödmaterial i form av en vägledning samt exempel på hur en lokal-

försörjningsplan kan se ut ligger till grund för arbetet. Flera enheter har redan en färdig plan, men för det stora flertalet kommer det att vara en utmaning att bli klara i tid. Uppgifter från stiftens säger att pandemin bidragit till förseningar.

Alla stift anordnar varje år en eller flera fastighets- eller kulturarvsdagar som ett led i att kompetensutveckla, främja och utbilda de som arbetar med fastighets- eller kulturarvsfrågor inom församlingar och pastorat. Under pandemiåret 2020 har vissa av dessa aktiviteter fått ställas in, medan de i andra fall erbjudits i digital form.

SAMVERKAN

Svenska kyrkan och staten ska enligt överenskommelsen samarbeta och samverka i övergripande frågor som gäller de kyrkliga kulturvärderna. Särskilda samrådsgrupper på central och regional nivå ska finnas för kunskaps- och erfarenhetsutbyte. Under året fortsatte arbetet i den centrala och de regionala samrådsgrupperna med i genomsnitt två till fyra möten per år, detta år vanligen genom webb- eller telefon-deltagande. Protokollen tillgängliggörs mellan grupperna.

Utöver samrådsgrupperna har samverkan mellan Svenska kyrkan och staten skett inom en rad sakområden. Svenska kyrkan deltar i det nätverk för stöld- och brandskyddsarbete som Riksantikvarieämbetet samordnar. Kommittén för kyrkoforskning, i vilken Svenska kyrkan ingår tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhetsakademien, har under året fortsatt sin samverkan i forskningsfrågor. Svenska kyrkans nationella nivå ordnar varje höst en seminariedag till vilken stiftens, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och läns museerna bjuds in. Seminariedagen 2020 var inriktad på förebyggande säkerhetsarbete, inom områdena stöld och brand och gavs som ett digitalt event. Antalet anmälda var rekordstort och samlade drygt 100 deltagare.

TILLGÄNGLIGHET

Svenska kyrkan samlar årligen in uppgifter från församlingarna om öppethållandet och användningen av kyrkorna, som ett mått på måluppfyllelsen om tillgänglighet enligt överenskommelsen. Rapportens sammanställning visar att kyrkorna i genomsnitt var öppna 133 dagar under 2020, vilket är en ökning i förhållande till föregående år (131). Om uppgifterna sätts samman med kyrkornas belägenhet kan konstateras att det främst är kyrkor i landsbygd som ökat sitt öppethållande under året. Kyrkorummen skänker förankring, tröst och hopp framför allt i tider av oro, något som församlingarna i ökad grad mött genom att låta dem vara öppna och tillgängliga för enskilda besök. Pandemin har samtidigt inneburit betydande inskränkningar i den organiserade verksamheten, både i egen och andras regi. Verksamheter har behövt ställas in, men framför allt ställas om för att fungera utifrån rådande förutsätt-

ningar. Former för digitala gudstjänster och möten har utvecklats, vilket enligt många församlingar inneburit erfarenheter som kommer att tas tillvara i den fortsatta verksamheten. Digitaliseringen, som av nödvändighet påskyndats av pandemin, har bidragit till att viss verksamhet kunnat följas av flera och av andra än dem som skulle ha varit på plats i det fysiska rummet. Pandemiåret har gett oss ytterligare ett exempel på hur digitala medier kan göra kyrkorummen och det kyrkliga kulturarvet tillgängligt för flera.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING

Sammantaget har användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen och Svenska kyrkans kulturarvsarbete under 2020 bidragit till en fortsatt god måluppfyllelse, trots de utmaningar som följt i spåren av Covid-19 och som kommer att påverka även kommande år. Rekvireringstakt och ansökningstryck visar att den kyrkoantikvariska ersättningen utgör en mycket viktig del av hur vården och bevarandet av det kyrkliga kulturarvet finansieras. Behoven, i form av

ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning, överstiger vida disponibla medel, vilket leder till hårda prioriteringar. Arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och kulturarvet är en integrerad del av Svenska kyrkans verksamhet och fastighetsförvaltning. Digitaliseringen bidrar till nya verktyg både då det gäller förvaltningsarbete och kulturarvskommunikation. Implementeringen av kyrkomötets beslut om utredningen *Gemensamt ansvar* har fortsatt under 2020, vilket ger långsiktigt bättre förutsättningar för att bevara det kyrkliga kulturarvet. Detta sker genom ökad kunskap om fastighetsbeståndet, förstärkt kompetens i förvaltningsfrågor, förändringar i utjämnningssystemet samt former för gemensamt ansvarstagande av övertaliga kyrkobyggnader. Genom kyrkornas öppethållande och församlingarnas verksamhet i egen eller annans regi görs det kyrkliga kulturarvet tillgängligt för alla. Tillgängliggörande av ny kunskap i olika medier och till olika målgrupper bidrar långsiktigt till att det kyrkliga kulturarvet är känt och angeläget att bevara.

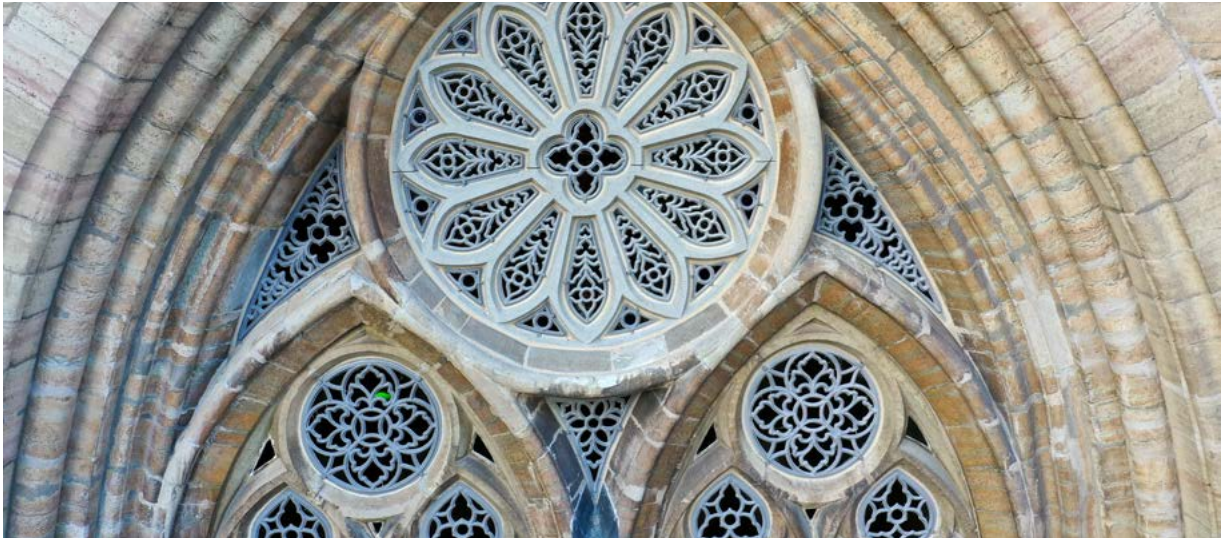
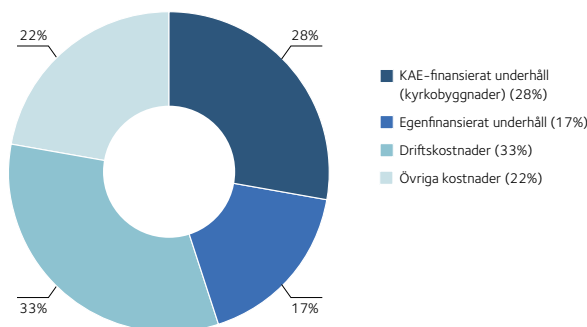

Foto: Royne Mercurio

Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet

Under bokföringsåren 2009–2020 uppgick de årliga drift- och underhållskostnaderna för kyrkor och kapell som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan i genomsnitt till knappt 1,6 miljarder kronor per år. Siffrorna (figur 1) för bokföringsår 2020 är uppskattade, eftersom redovisningen fastställs i maj 2021. Den kyrkoantikvariska ersättningen finansierade cirka 28 procent av den totala kostnaden för drift och underhåll av kyrkor och kapell, det vill säga i genomsnitt 450 miljoner kronor per år. I statistiken ingår inte kostnader för begravningsverksamheten eller utbetald kyrkoantikvarisk ersättning för begravningsplatser.

FIGUR 1. PROCENTUELL FÖRDELNING AV DRIFTS- OCH UNDERHÅLLSKOSTNADER FÖR KYRKOR OCH KAPELL 2009–2020

Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning

Kyrkoantikvarisk ersättning får beviljas för kulturhistoriskt motiverade åtgärder inom förvaltning av egendom som är skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Svenska kyrkans regelverk för den kyrkoantikvariska ersättningen är fastslaget i *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning*. Som vidare stöd för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning finns *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*.

Syftet med handboken är att uttolka och exemplifiera villkoren och tydliggöra förutsättningarna för användningen av kyrkoantikvarisk ersättning samt att öka samsynen mellan stiftet i handläggning och bedömning av ansökningar. I handboken finns bland annat generella riktvärden för ersättningsnivåer för flertalet åtgärder till vilka kyrkoantikvarisk ersättning kan utgå samt ett spann inom vilket åtgärdens ersättningsnivå kan justeras utifrån en bedömning av aktuella kulturhistoriska hänsynstaganden. Handboken uppdateras regelbundet för att spegla aktuella frågor och praxis när det gäller ersättningens fördelning, användning och redovisning.

Regelverket för kyrkoantikvarisk ersättning fastställer att en egeninsats krävs för att ersättningen ska kunna beviljas. Ersättningens storlek bestäms bland annat av åtgärdens

karaktär och de hänsynstaganden som krävs utifrån bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen.

Ersättningen får användas till vård- och underhållsåtgärder som ingår i en långsiktig vård- och underhållsplan och till utredningar och projekteringar som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och underhåll. Den kan även användas till skadeförebyggande åtgärder, informationsinsatser och åtgärder för förbättrad förvaring och skydd av kulturhistoriskt värdefulla inventarier. Kyrkoantikvarisk ersättning får även beviljas till insatser av övergripande och generell karaktär inom stift eller på nationell nivå. Dessa projekt kan bland annat syfta till att tillgängliggöra de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena.

Aktuella versioner av *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning* och *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning* återfinns på Svenska kyrkans hemsida.

Fördelningsbeslut ramår 2021–2025

Under 2019 fattade kyrkostyrelsen det första fördelningsbeslutet enligt den nya fördelningsmodellen. Fördelningsbeslutet omfattade samtliga år i den första fördelningsperioden 2021–2025, vilket innebär att kyrkostyrelsen härnäst inte längre fattar årliga beslut. Fördelningsmodellens konstruktion, syfte och förväntade effekter har redogjorts för i tidigare redovisningar till regeringen.

För respektive ramår som ingår i fördelningsperioden har stift- och nationell nivå tilldelats en årlig beslutsram om 460 miljoner kronor. Beslutet gäller under förutsättning att statsanslaget förblir oförändrat.

Utlysning av nationell ram

Mellan den 1 november 2019 och 28 februari 2020 gjordes den första utlysningen av nationella kunskapsutvecklingsprojekt enligt det nya ansökningsförfarandet. Utlysningen var öppen för ansökningar inom alla de fyra kunskapsutvecklingsområdena i det nationella programmet (se vidare kapitlet *Strategiskt arbete*). Elva ansökningar inkom och har beretts av en särskild beredningsgrupp under året. Flertalet ansökningar granskades också av en sakkunnig inom det område ansökan omfattade. Ett förslag till fördelning av nationella projekt för ramår 2021 delgavs Riksantikvarieämbetet för yttrande och stiftens för kännedom och synpunkter. Under september kunde beredningsgruppen formulera ett tjänsteutlåtande med förslag till fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning till kyrkostyrelsens arbetsutskott

som i slutet av oktober fattade sitt beslut att tilldela tre förstudier och tre projekt medel för ramår 2021.

Förbrukning

För perioden 2002–2020 har Svenska kyrkan erhållit 6 960 miljoner kronor (6 500)¹ i kyrkoantikvarisk ersättning från staten. Av dessa har 6 881 miljoner kronor (6 447) förbrukats och 79 miljoner kronor (53) återstod vid 2019 års utgång. Därmed hade vid 2020 års utgång 98,9 procent (99,2) av anslaget 2002–2020 förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2022 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2020. Till detta kommer att projekt vid särskilda omständigheter kan beviljas förlängd dispositionstid om ytterligare ett år.

Förbrukningen som skedde under 2020 uppgick till 434 mnkr vilket är 4 procent lägre än förbrukningen under 2019. Covid-19-pandemin har till viss del påverkat möjligheterna att genomföra vård- och underhållsprojekt, vilket kan vara en förklaring till den minskade förbrukningen. Folkhälsomyndighetens rekommendationer har bland annat inneburit att byggmöten inte kunnat genomföras som planerat, att materialleveranser försenats och att hela projekt förskjutits i tid och senarelagts. Pandemin kan komma att fortsatt påverka förbrukningen av den kyrkoantikvariska ersättningen negativt under kommande år. Nedgången i svensk ekonomi inverkar på skatteunderlaget som är grunden för beräkning av kyrkoavgift, vilket innebär minskade intäkter för församlingar/pastorat, stift och nationell nivå i Svenska kyrkan. De förändrade ekonomiska förutsättningarna kan komma att påverka möjligheten till egeninsats i projekt som delfinansieras med kyrkoantikvarisk ersättning.

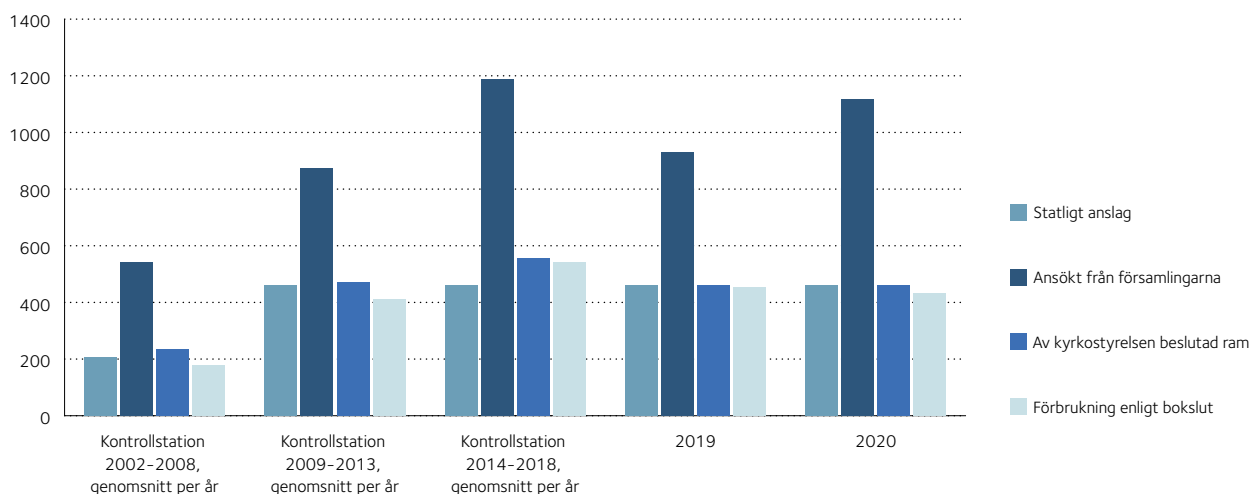
Figur 2 visar statsanslaget och förbrukning per bokföringsår, samt församlingarnas ansökningar och kyrkostyrelsens beslutade ram per ramår. Uppgifterna är därmed inte helt jämförbara. Under 2020 har förbrukning inom ordinarie dispositionstid skett från ramår 2019 och 2020, samt från ramår 2018 enligt förlängningsbeslut.

Diagrammet omfattar perioden 2002–2020. Från och med nästa års redovisning av den kyrkoantikvariska ersättningen kommer fördelning och förbrukning att redovisas på ett delvis förändrat sätt. Den nya fördelningsmodellen som gäller från och med ramår 2021 möjliggör för stiftens att arbeta strategiskt med fördelning av ansökningar mellan ramåren i fördelningsperioden, vilket kommer att påverka redovisningen.

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under bokföringsår 2020 i siffror redovisas i bilaga 2.

¹ Uppgifter från redovisning 2019 inom parentes.

FIGUR 2. KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING I MNKR, 2002–2019

Nytt IT-stöd för kyrkoantikvarisk ersättning

Under 2020 levererades den sista delen av det nya IT-stödet för kyrkoantikvarisk ersättning, som stödjer hela handlägningsprocessen från ansökan till beslut och rekvisering. IT-stödet har utvecklats inom ramen för Public360, ett ärende-, arkiv- och dokumenthanteringssystem baserat på Microsoft SharePoint. Systemet har levererats i tre olika etapper, *Att söka KAE*, *Att bereda och besluta KAE* och *Att rekvisera KAE*.

I det nya IT-stödet hanterar pastorat och församlingar sina ansökningar och tillhörande handlingar digitalt. Stiften ges stöd för sitt arbete med att granska inkomna ansökningar samt för att bereda och besluta om tilldelning av kyrkoantikvarisk ersättning. Det nya IT-stödet hanterar inte bara processen att söka och besluta om kyrkoantikvarisk ersättning utan också diarieföringen av relaterade handlingar för de enheter som använder Public360 för detta syfte.

Utvecklingsarbetet har skett i samverkan mellan nationell nivå och stiftet. Utbildningstillfällen för stiftet har ägt rum i takt med delleveranserna. Utbildningsmaterial i form av instruktioner och e-utbildningar har tagits fram och tillgängliggjorts för användarna via Svenska kyrkans intranät.

Foto: Kalmar läns museum

Måluppfyllelse och utvecklingsområden

Överenskommelsen mellan Svenska kyrkan och staten innehåller fyra övergripande ansvarsområden med åtföljande målskrivningar som kontinuerligt följs upp i den årliga rapporteringen till regeringen och i kontrollstationsrapporterna. De konkretiseras under rubrikerna: *Vården och bevarandet av kulturarvet; Förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor; Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan samt Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena*. Följande kapitel redogör för hur målen har uppfyllts under 2019. En sammanfattning ges i det inledande kapitlet *Året som gått*.

Vården och bevarandet av kulturarvet

ANTALET KYRKOBYGGNADER

I mars 2020 uppgick det totala antalet kyrkobyggnader som Svenska kyrkan äger eller förvaltar och som omfattas av 4 kap. kulturmiljölagen till 3 331. Enligt de uppgifter som lämnats av församlingarna i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 949 av dem de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Av dessa är 134 uppförda efter 1940 och förda till denna kategori genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 4 kap. 4 § kulturmiljölagen. Sådana beslut har fattats för 36 kyrkor efter relationsändringen år 2000. Från 2014 fattas dessa beslut av länsstyrelserna.

Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobestånd 2020 framgår av bilaga 1.

Under 2020 har sammantaget tre kyrkorum övertagits av Svenska kyrkan. Två av dem tillhörde Göteborgs småkyrkofond: Skårs kyrka, byggd 1959, övertogs av Örgryte pastorat och Buråskyrkan, byggd 1971, lämnades över till Domkyrkopastoratet (Göteborgs Johannebergs församling). Därtill förvärvade Nacka församling Forumkyrkan från samfundet Eumeniakyrkan i Nacka Centrum.

Inget nybyggt kyrkorum har tillkommit under året. Under perioden 2000–2020 har totalt 25 nybyggda kyrkor och kapell tillkommit. Dessa omfattas inte av 4 kap. kulturmiljölagen och är inte berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fyra kyrkor/kapell har avyttrats till annan ägare än Svenska kyrkan under 2020. Alla togs ur bruk som invigt kyrkorum under 2019 eller 2020. Böleängskyrkan i Tegs församling har också tagits ur bruk 2020 för att avyttras under 2021. Att ta ett kyrkorum ur bruk sker enligt kyrkoordningens 27 kap. 3 § som innebär en gudstjänst ledd av biskop med läsning och bön där det tillkännages att kyrkan inte längre är ett helgat rum.

En av de avyttrade kyrkorna, Flemmingelands kapell i Madesjö församling, är skyddad med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kap. 3 §. Kapellet uppfördes 1933 och är med sina murar av putsat kalksandtegel och höga, branta tak i skiffer inspirerat av medeltida kyrkor i Kalmars omgivningar. Kapellet avyttrades av Nybro pastorat tillsammans med klockstapeln till en enskild ägare.

De övriga kyrkorna som avyttrades 2020 skyddas inte med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kap. 3 §, dvs. de har tillkommit efter 1940 och är inte heller utvalda av Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelserna för att omfattas av tillståndsplikt. Denna grupp rör sig vanligen om enklare kapell eller kyrksalar inredda i församlingshem. En av de yngre kyrkor som avyttrats är Akalla kyrka byggd och invigd 1976, tidigare en samarbetskyrka mellan EFS och Svenska kyrkan. 2016 togs kyrkan över av Spånga-Kista församling och 2020 såldes den till Stockholms katolska stift. Se vidare bilaga 1:3 för en redovisning över de kyrkor som avyttrats under året.

Under perioden 2000–2020 har totalt 113 kyrkor avyttrats varav 34 omfattas av tillståndsplikt. En sammanställning av kyrkobyggnader som avyttrats eller rivits sedan relationsförändringen år 2000 har lagts till i bilaga 1:2.

GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

Svenska kyrkans församlingar ansvarar enligt kulturmiljölagen för att kyrkobyggnader, kyrkotomter, begravningsplatser och kyrkliga inventarier vårdas och underhålls så att deras kulturhistoriska värden inte minskas eller förvanstas. Den kyrkoantikvariska ersättningen används för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

I följande avsnitt beskrivs användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen per åtgärdskategori i den form projekten registrerats i Svenska kyrkans projekthanteringsystem, som används för handläggningen och uppföljning av den kyrkoantikvariska ersättningen till och med ramår 2020.

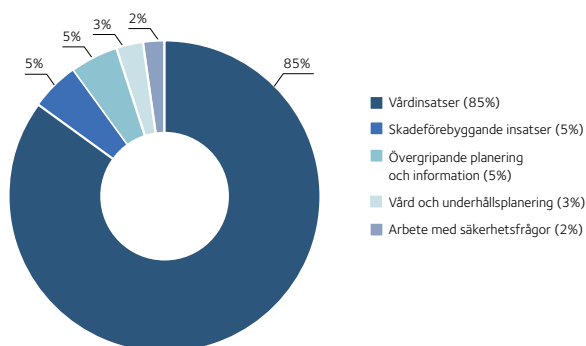
Figur 3 och 4 visar förbrukningen per åtgärdskategori under 2020, samt under hela fördelningsperioden 2002–2020. En jämförelse mellan diagrammen visar att prioriteringar och strategier i stift och församlingar varierar mellan åren. En tabell som visar hur förbrukningen fördelar sig mellan stiftet, i miljoner kronor, finns i bilaga 2.

VÅRDINSATSER

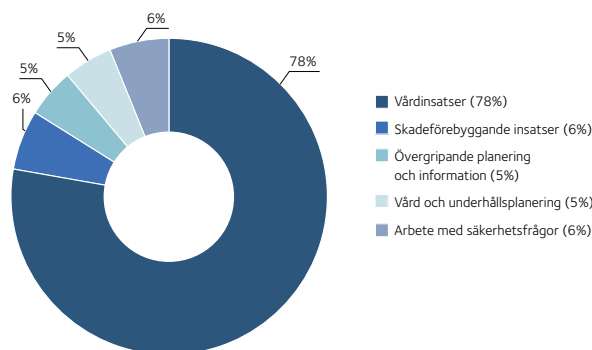
Huvuddelen av den kyrkoantikvariska ersättningen går till vårdinsatser initierade av församlingarna. Kategorin Vårdinsatser omfattar åtgärderna *Renovering*, *restaurering*, *Vård av engångskaraktär*, *Vård*, *konsivering* och *Vård, underhåll återkommande*. Kategorin omfattar även *Projektering/utredning* och *Vård, driftskostnader* (kulturhistoriskt motiverade).

Under 2020 har 85 procent av de förbrukade medlen gått till åtgärdskategori *Vårdinsatser* (figur 3). Det kan jämföras med hela perioden 2002–2020 då totalt 78 procent av de förbrukade medlen har gått till vårdinsatser (figur 4). Det har på senare år blivit allt mer nödvändigt för stift och församlingar att prioritera vårdinsatser. Ansökningstrycket är

FIGUR 3. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING BOKFÖRINGSÅR 2020 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, INKLUSIVE NATIONELLA PROJEKT

FIGUR 4. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING BOKFÖRINGSÅR 2002-2020 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, INKLUSIVE NATIONELLA PROJEKT

høgt och kräver att stiftet gör noggranna och strategiska prioriteringar i handläggningen av ansökningarna. Flera stift måste prioritera tak och utvändiga åtgärder på kyrkor framför interiörrenoveringar. För församlingarna påverkar den för många stadigt försämrade ekonomin möjligheterna att klara den egna finansieringen. Den 2018 införda möjligheten till kyrkunderhållsbidrag ger stöd till församlingarnas underhållsåtgärder på kyrkor och handläggs i likhet med den kyrkoantikvariska ersättningen av stiftet.

Figur 5 och 6 visar underkategorier inom *Vårdinsatser*. Under 2020 var den största underkategorin *Renovering/restaurering* (43 procent), följt av *Vård av engångskaraktär* (27 procent). Tendensen att kategorin *Renovering/restaurering* ligger 7–8 procentenheter högre än genomsnittet för perioden 2002–2020 (35 procent) håller i sig. Detsamma gäller *Vård av engångskaraktär* som istället ligger cirka 12 procent lägre än tidigare under perioden (39 procent). Sannolikt kan detta förklaras av att det inte finns mer bestämda definitioner som åtskiljer de två underkategorierna, de innehåller ungefär samma typ av projekt. Definitionerna av olika åtgärds kategorier har förtydligats i det nya IT-stödet,

vilket kommer att bidra till en ökad precision när församlingar och stift kategoriserar ansökningar och därmed också distinktare uppföljningar.

Inför regeringsrapporten svarar stiftet på en enkät om det gångna årets verksamhet. Enkätsvaren lyfter i flera fall fram omfattande åtgärder på kyrkor som byggts eller omgestaltats under 1800-talets senare del som nödvändiga och kostsamma. Några exempel är de komplicerade renoveringar av kyrkfönster som pågår i flera stift, närmare beskrivna i kapitlet *Strategiskt arbete*. Håslövs nygotiska kyrka från 1882 ritades av Helgo Zettervall och tillhör periodens rymliga och rikt utformade kyrkor. Skadorna i tegelstensfasader av gult handslaget tegel från Skegrie tegelbruk är komplicerade att åtgärda liksom plåttäckningarna över de många intrikata takfallen på sidokapell, torn, spiror och strävpelare. Renoveringen av tornspirorna på Uppsala domkyrka, likaså gestaltade av Helgo Zettervall, är ytterligare ett exempel på de omfattande åtgärder som pågått under året.

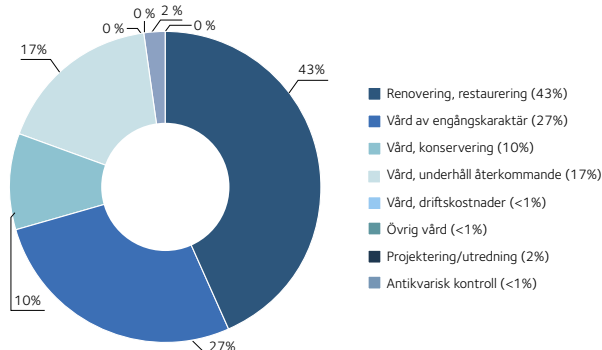
Inom kategorin *Vård, konservering* ingår huvudsakligen rena konserveringar. Ett exempel på åtgärder är säkrandet av lös sten och rengöring av dopfunten i Hejde kyrka på Gotland, utförd i sand- och kalksten. Dopfunten från 1100-talet har en åttkantig cuppa med en figurfris samt spår av färg, sannolikt av medeltida ursprung, vilket kräver ytterligare varsamhet. Ett annat exempel är konserveringen av det dekormålade taket i sakristian i Klosters kyrka i Eskilstuna pastorat som inte åtgärdats sedan sin tillblivelse 1929. Lös färg konsoliderades med lim så att originalfärg inte gick förlorad och ytorna rengjordes från damm och sot.

Återkommande underhållsåtgärder ökar sedan året innan med ytterligare 2 procentenheter till 17 procent. I förhållande till hela perioden håller trenden från 2017 i sig att denna kategori ligger 7 procent högre än för hela den föregående perioden. I denna kategori ingår tjärning av tak samt målning av fönster och takplåt. De diskussioner som förts på senare tid om vikten av tätare underhållsintervall är sannolikt en starkt bidragande orsak.

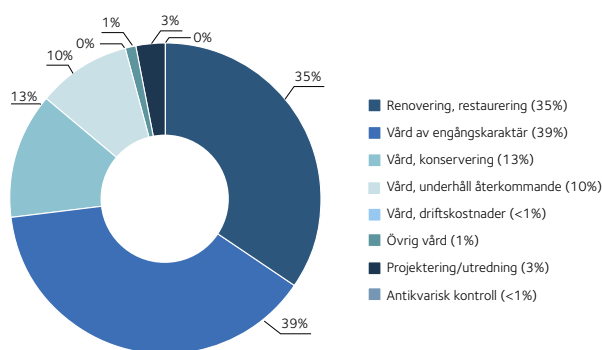
VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLANERING

Kategorin avser upprättande och revidering av vård- och underhållsplaner på församlingarnas nivå. Under 2020 har 3 procent använts till vård- och underhållsplanering (figur 3). Det är två procentenheter lägre än för perioden 2002–2020 (figur 4) men siffran bedöms ändå ligga i linje med förbrukningen under hela perioden. I princip alla kyrkobyggnader har en vård- och underhållsplan och ett aktivt arbete med att uppdatera dessa pågår runt om i landet.

FIGUR 5. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING BOKFÖRINGSÅR 2020 INOM ÅTGÄRDSKATEGORI VÅRDINSATSER

FIGUR 6. FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING BOKFÖRINGSÅR 2002–2020 INOM ÅTGÄRDSKATEGORI VÅRDINSATSER

ÖVERGRIPANDE PLANERING OCH INFORMATION

Kategorin avser övergripande vård- och underhållsplanering i form av stiftsprojekt och nationella projekt. Kategorin innehåller även informations- och visningsinsatser i samband med vård- och underhållsåtgärder eller övergripande regionala informationsinsatser i syfte att tillgängliggöra och förmedla kunskap om de kyrkliga kulturminnena och de historiska företeelser och händelseförlopp som de kyrkliga kulturmiljöerna representerar. Under 2020 har 5 procent av de förbrukade medlen använts till detta (figur 3) vilket ligger i linje med hela perioden 2002–2020 (figur 4). Behovet av övergripande kunskap och gemensamma insatser i form av stiftsprojekt och nationella projekt är fortfarande stort för både stift och nationell nivå även om kunskapsläget hela tiden förbättras.

De projekt som genomförs av stiftet och nationell nivå visar både det kyrkliga kulturarvets stora bredd och vilka behov av övergripande vård- och underhållsplanering som finns inom olika områden. På stiftsnivå genomförs inventeringsprojekt som syftar till att öka kunskapen om olika

föremålsgrupper, byggnadselement eller byggnadskonstruktioner samt att dokumentera skador och vårdbehov som finns för dessa. I flera stift pågår fleråriga projekt där inventarieförteckningar uppdateras och kvalitetssäkras och införs i inventarieregistret Sacer. Översynen aktualiserar kunskapen om vilka föremål som har kulturhistoriskt värde, samtidigt som församlingarnas medvetenhet om föremålen och deras skötsel ökar.

Projektet syftar också till att ta fram övergripande kunskap som ska komma både församlingarna och allmänheten till nytta. Ett exempel är Växjö stift inventering av församlingarnas kulturhistoriskt värdefulla inventarier av metall som avslutades med utgivningen av boken *Metaller i helig tjänst* hösten 2020. Linköpings stifts bokinventeringsprojekt som avslutades 2019 har under 2020 resulterat i att en handledning med handfasta råd om förvaring och hantering har tagits fram, *Böckernas ordning. Om hantering av kyrkliga boksamlingar*. Handledningen är användbar för alla enheter inom Svenska kyrkan och finns digitalt tillgänglig.

I Västerås stift avslutades 2020 en inventering av stiftets 250 orglar. De har undersökts, dokumenterats och fotograferats för att öka kunskapen om instrumentens kulturhistoriska, konstnärliga, musikaliska och hantverksmässiga värden. Inventeringen har också omfattat tekniskt utförande, disposition, skador och underhållsbehov. Inventeringsarbetet har genomförts av Föreningen för Göteborgs internationella orgelakademi FGIOA och resultaten tillgängliggörs nu för forskning i Göteborgs universitets orgeldatabas. Varje församling får en rapport att använda i sin vård- och underhållsplanering. En publik version av inventeringen kommer att tillgängliggöras på stiftets hemsida.

Ett nationellt projekt som startade 2020 relaterar delvis till de orgelinventeringar som har utförts runt om i stiftet och den kunskapsuppbyggnad som skett på senare år. Projektet *Kyrkomusik i Sverige, från medeltid till nutid* syftar till att producera ett bokverk över kyrkomusikens historia i Sverige. Kyrkomusik är en betydelsefull del av det kyrkliga kulturarvet som har både materiella och immateriella beståndsdelar. I centrum står spänningsfältet mellan kyrkomusik som ett kulturellt fenomen och dess religiösa funktion och mening. Arbetet kommer att innehålla metodiska genomarbetningar av befintlig forskning men även nya observationer och perspektiv från opublicerad grundforskning, däribland de resultat som kommit fram genom olika stiftsprojekt. Projektet leds av den musikvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet och samfinansieras av flera parter, bland annat Kungliga Vitterhetsakademien, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan. Projektet finansieras till en femtedel av kyrkoantikvarisk ersättning. Därutöver bidrar också Svenska kyrkan med egna forskningsmedel till genomförandet.

I kapitlet *Strategiskt arbete* finns fler exempel på övergripande kunskapsprojekt. Vissa projekt uppfyller villkoren och följer handboken för kyrkoantikvarisk ersättning och har i högre grad finansierats av ersättningen, medan andra bekostas med Svenska kyrkans egna medel.

SKADEFÖREBYGGANDE INSATSER

Kategorin avser kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med projektering, utredning av fukt och mögel, samt förbättrad förvaring för inventarier. I skadeförebyggande insatser ingår även underkategorin *Övrigt förebyggande*. Här finns kulturhistoriskt motiverade tillgänglighetsåtgärder, men även klimatförbättrande åtgärder såsom styrsystem, avfuktningssystem samt sanerings- och dräneringsarbeten. Under 2020 har 5 procent använts till skadeförebyggande insatser (figur 3) vilket ligger i linje med fördelningen under hela perioden (figur 4). Ett exempel är installationen av ett klimatstyrsystem i den medeltida gamla kyrkan i Sjösås. Styrsystemet möjliggör en reglering av luftfuktigheten i kyrkan som på bästa sätt hjälper till att bevara byggnad och inventarier från exempelvis mögel och sprickbildning.

ARBETE MED SÄKERHETSFRÅGOR

Kategorin avser stöld- och brandförebyggande åtgärder samt byte av brandfarliga elinstallationer och installation av åskskydd. Under 2020 har 2 procent av förbrukningen gått till detta (figur 3). För hela perioden 2002–2020 har 6 procent av den totala förbrukningen gått till arbetet med säkerhetsfrågor. Förra årets statistikinsamling visade att brandskydd och stöldförebyggande åtgärder ökat under en 10-årsperiod men att det fortfarande finns brister i många kyrkor. Den nedåtgående tendensen kan vara uttryck för hårdare prioriteringar av ersättningens användning och att den kyrkoantikvariska ersättningen i ökad utsträckning måste gå till de vård- och underhållsåtgärder som är ett krav enligt kulturmiljölagen.

Förvaltningskompetens

Svenska kyrkan ska enligt överenskommelsen svara för att ha den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Sedan år 2000 har antalet personer som arbetar med de kyrkliga kulturminnena på stift och nationell nivå kraftigt ökat samtidigt som arbetet utvecklats och förändrats över tid. I pastorat och församlingar har likaså fastighetskompetensen gradvis stärkts. Det har bland annat möjliggjorts genom sammanslagningar till större enheter, samverkan mellan enheter och inrättandet av servicebyråer.

I samtliga stift arbetar idag både antikvarisk och byggnadsteknisk kompetens med att stödja församlingarna.

Antalet årsarbetskrafter som arbetar med stöd och främjande av förvaltning av kyrkliga kulturminnen på stiftet har varit tämligen stabilt de senaste åren. Sammanlagt är det cirka 50 personer som helt eller delvis arbetar med detta, 25 inom varje kompetensområde. Tillsammans med administratörer/ekonomer uppgår den nedlagda tiden under 2020 till 42 årsarbetskrafter. Den administrativa/ekonomiska kompetens som kan knytas till förvaltningen rör framför allt handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Enligt stiftens egen uppskattning utgör denna handläggning cirka 33 procent av den nedlagda tiden.

Stiftens förutsättningar skiljer sig åt och strategierna för att stärka den regionala och lokala förvaltningskompetensen likaså. Flera av stiftet har anställda fastighetssamordnare som stödjer församlingarna inom ett kontrakt med deras fastighetsförvaltning. För att komma nära verksamheten är de utlokaliserade på plats i kontrakten. Så är fallen i Luleå och Västerås stift. I Härnösand pågår en uppbyggnad enligt denna modell, där tre av totalt fem nya tjänster som fastighetssamordnare tillsattes under 2020. Det leder till högre beställarkompetens och att den kunskapsuppbyggnad som sker inom ett projekt också stannar kvar inom organisationen. I Göteborg och Växjö tillhandahåller stiftet servicebyråtjänster inom fastighetsfrågor. Servicebyråerna erbjuder församlingar och pastorat konsulttjänster inom det administrativa området. I Göteborg arbetar tio personer inom detta område, varav två med antikvarisk kompetens, och i Växjö fem. I Göteborg och Karlstad stift pågår stiftsprojekt där viss-tidsanställda antikvarier arbetar med att hjälpa församlingarna att kvalitetssäkra inventarieförteckningarna i inventarieregistret Sacer. Inom Växjö servicebyrå finns en antikvarisk kompetens som i form av uppdrag erbjuder hjälp med Sacer.

Enligt kyrkoordningen ingår det i stiftens uppgifter att främja och ha tillsyn över förvaltningen i församlingar och pastorat. Biskopsvisitationerna föregås numera ofta av en förvaltningstillsyn som bland annat omfattar verksamhetsområdet fastigheter och kulturarv. I enkätsvaren beskriver stiftet att deras arbete under pandemin påverkats av restriktionerna och att förvaltningstillsynen ställts om eller ställts in. Detsamma gäller de årliga fastighets- och kulturarvsdagar som stiftet anordnar. I vissa fall har de, liksom kurser och andra möten, genomförts digitalt. Det har inneburit att deltagarna inte behövt resa och att flera kunnat delta, samtidigt som man gått miste om det erfarenhetsutbyte som sker genom att mötas på plats. Utmaningar under året har också varit förknippade med introduktionen av den nya handlägningsprocessen och det nya IT-stödet, som inneburit nya former både för den lokala enhetens ansökningar och för stiftets handläggning.

En faktor som påverkar Svenska kyrkans arbete, också med de kyrkliga kulturminnena, är den nedåtgående medlemsutvecklingen och de minskande intäkterna från kyr-

koavgiften. Analyserna i utredningen Gemensamt ansvar visar att fastighetsförvaltningen procentuellt belastar allt mer av de lokala enheternas totala ekonomi. Samverkan och samordning är centralt för att kunna bedriva en kostnadseffektiv, kvalitativ och hållbar verksamhet och skapa förutsättningar för ett långsiktigt hållbart kyrkoliv. De minskade intäkterna påverkar alla nivåer och ett långsiktigt arbete pågår för att nå en ekonomi i balans inom kyrkans nationella nivå. För stiftet råder samma förutsättningar, vilket lett till att flera kanslier genomfört besparingsåtgärder.

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan är en av hörnstenarna i överenskommelsen om den kyrkoantikvariska ersättningen. Den centrala och de regionala samrådsgrupperna utgör en förutsättning för att arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet ska fungera samt bidrar till större samsyn och förståelse för de roller och ansvar som parterna har. Den centrala samrådsgruppen följer kontinuerligt det regionala arbetet genom att som en stående punkt på dagordningen ta upp aktuella frågor från mötena i de regionala grupperna. Denna överblick är möjlig genom att protokollen sänds in till den centrala gruppen.

På stiftsnivå träffas de regionala samrådsgrupperna två till fyra gånger per år. Stående diskussioner i de regionala grupperna berör de olika momenten i beredningen av ersättningen samt initiering av nya och uppföljning av avslutade stiftsprojekt. Under 2020 märks därutöver information och diskussion om parternas situation med anledning av pandemin, församlingarnas arbete med lokalförsörjningsplaner samt länsstyrelsernas och stiftens roller och ansvar beträffande begravningsplatsernas kulturarv. Samtliga grupper har behandlat den nya handlägningsmodellen för den kyrkoantikvariska ersättningen, som på flera punkter påverkar stiftens och länsstyrelsernas arbete. Stiftet kan tidigare fatta beslut om tilldelning till församlingsprojekt och genom de femåriga beslutsramarna ökar förutsättningarna för en långsiktig och strategisk planering.

Den centrala samrådsgruppen har haft tre möten under 2020. En viktig uppgift har varit planering och genomförande av kulturarvskonferensen *Möjligheternas rum – en kulturarvskonferens om flexibla kyrkorum och kyrkogårdar i en tid av förändring*, avsedd att äga rum i Skara. Konferensen fick på grund av pandemin ställas in. Centrala samrådsgruppen följde pandemins utveckling och under hösten fattades beslut om att erbjuda konferensen som ett digitalt event under en dag, den

25 maj 2021. En planeringsgrupp, bestående av representanter från Svenska kyrkans nationella nivå, värdstiftet, Riksantikvarieämbetet och den regionala kulturmiljövården har anpassat programmet till det nya formatet. Frågor som därutöver behandlats i den Centrala samrådsgruppen har bland annat berört Riksantikvarieämbetets arbete med föreskrifter till 4 kap. kulturmiljölagen, Svenska kyrkans arbete med lokalförsörjningsplanering samt projektet *Överlåtelse av kyrkobyggnad*. Parterna håller varandra kontinuerligt informerade om förändringar och händelser inom respektive organisation, som har betydelse för det kyrkliga kulturarvet.

Samrådsdagar med stiftens handläggare för kyrkoantikvarisk ersättning och kulturarv samt handläggare vid Riksantikvarieämbetet, stift, länsstyrelser och läns museer genomfördes i oktober 2020. Samrådet genomfördes för första gången digitalt, huvuddelen som ett live-event, men även med inslag av interaktivitet. Antalet anmälda till dagarna var rekordstort och översteg 110 personer. Temat för dagarna var säkerhetsarbete, den första dagen inriktat på inventarier och den andra dagen på brand och utrymningsvägar. Samrådet syftar till kompetensutveckling och till att skapa kontaktytor i gemensamma frågor. De positiva erfarenheterna av det digitala formatet kommer att tas tillvara i planeringen för framtida arrangemang.

Svenska kyrkan har under 2020 samverkat med ett flertal myndigheter, institutioner och organisationer i kulturarvsfrågor. De medel som från och med 2019 lyses ut för ansökningar om nationell kunskapsutveckling avser främja samverkan mellan Svenska kyrkan, myndigheterna inom kulturmiljöområdet, forskningsfinansiärer, universitet och högskolor. Ett exempel är det ovan nämnda nationella projektet *Kyrkomusik i Sverige, från medeltid till nutid*, som initierats av Kyrkoforskningskommittén, i vilken Svenska kyrkans nationella nivå ingår tillsammans med Vitterhetsakademien och Riksantikvarieämbetet. Som framgår av kapitlet *Strategiskt arbete* samverkar Svenska kyrkan med relevanta myndigheter också då det gäller förebyggande stöld- och brandskyddsarbete samt standardiseringsarbete inom kulturarvsområdet.

Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena

Enligt överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan ska Svenska kyrkan svara för att de kyrkliga kulturminnena är tillgängliga för var och en i minst samma utsträckning som år 2000 när överenskommelsen träffades.

Att erbjuda tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena eller kulturarvet innebär att kyrkorna ska hållas öppna och

vara möjliga att besöka för allmänheten. Likaså handlar det om att göra kyrkorna tillgängliga för alla människor oavsett funktionsvariation.

Svenska kyrkan erbjuder pedagogiska insatser som visningar och utställningar i kyrkorummen förutom de kyrkliga handlingarna och all övrig verksamhet som sker i kyrkorna. Svenska kyrkan har under 2020 arbetat aktivt med att kommunicera kulturarvet i digitala medier, ett tillgängliggörande som inte kräver fysisk närvaro i kyrkorummet och som kan nå helt nya grupper av människor.

Svenska kyrkans nationella nivå följer upp tillgängligheten genom att årligen samla in och sammanställa statistik från alla församlingar om öppethållande och användning av kyrkorna. Här redovisas resultatet till och med år 2020. Svarefrekvensen från församlingarna var 90 procent i 2020 års undersökning. Exakta uppgifter om tillgängligheten vid relationsändringen finns inte. Sedan 2006 har Svenska kyrkan samlat in statistik som använts i rapporten till regeringen och som gör det möjligt att följa förändringar över tid.

Den årliga kyrkobyggnadsstatistiken omfattar endast fysiska sammankomster som skett i kyrkorummen. Eftersom pandemiåret 2020 ställt församlingarna inför nya utmaningar för verksamhet i kyrkorummen har det tvingat fram en snabb digital utveckling. Digitala kanaler har möjliggjort genomförandet av viss verksamhet som annars hade behövt ställas in. I rapporten *Svenska kyrkan online – Att ställa om, ställa in eller fortsätta* som vanligt under coronapandemin presenteras hur Svenska kyrkans församlingar mötte pandemins utmaningar från mars till oktober 2020. Rapporten bygger på statistik från två olika enkätstudier. Den ena är en del av ett internationellt ekumeniskt forskningsprojekt, Churches Online in Times of Corona (CONTOC), den andra är Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar i Svenska kyrkans församlingar. Från denna rapport hämtas uppgifter om det digitala tillgängliggörandet av exempelvis gudstjänster och annan verksamhet i församlingarna under 2020.

KYRKORNAS ÖPPETHÅLLANDE

Kyrkorna är öppna och möjliga att besöka i samband med organiserade aktiviteter inom Svenska kyrkans verksamhet. Men de hålls även öppna i stor utsträckning för spontanbesök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar.

Tidigare års statistikinsamlingar visar att 17 procent av kyrkorna är öppna och bemannade dagligen utöver organiserad verksamhet, 5 procent av kyrkorna är öppna och bemannade endast sommartid. Övriga kyrkor hålls öppna utan att vara bemannade eller är nyckelöppna. Nyckelöppen innebär att kyrkan är låst men det finns möjlighet att kontakta en person som låser upp kyrkan för besök. Inga stora förändringar i öppethållandet för spontanbesök i kyrkobyggnaderna har skett de senaste åren. Andelen kyrkor som hålls nyckelöppna har totalt

sett ökat sedan 2014. Statistik för bemanningen av öppethållandet samlas in vartannat år. För 2020 har denna uppgift inte samlats in.

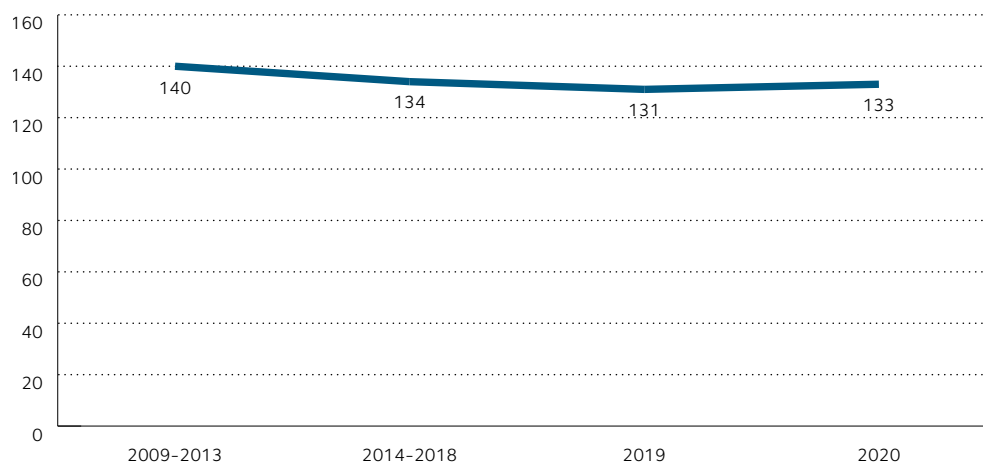
Figur 7 redovisar utvecklingen av det genomsnittliga antalet öppettdagar per kyrka och år. En öppettdag definieras som kyrka öppen minst fem timmar per dag utöver gudstjänsttid.

Diagrammet visar att kyrkorna under 2020 var öppna i genomsnitt 133 dagar under året. En svagt nedåtgående trend kan ses för det genomsnittliga värdet i landet jämfört med de två gångna kontrollstationsperiodernas medelvärden. Statistiken har visat att i tätt befolkade orter finns en högre grad av öppethållande än för genomsnittet. Det är i denna rapport särskilt intressant att analysera om det 2020 skett några särskilda förändringar i öppethållandet jämfört med tidigare år. Kyrkorna har under 2020 genomsnittligt varit öppna i en något högre utsträckning än under förra året. Förändringen av öppethållandet följer emellertid inte tidigare års utveckling

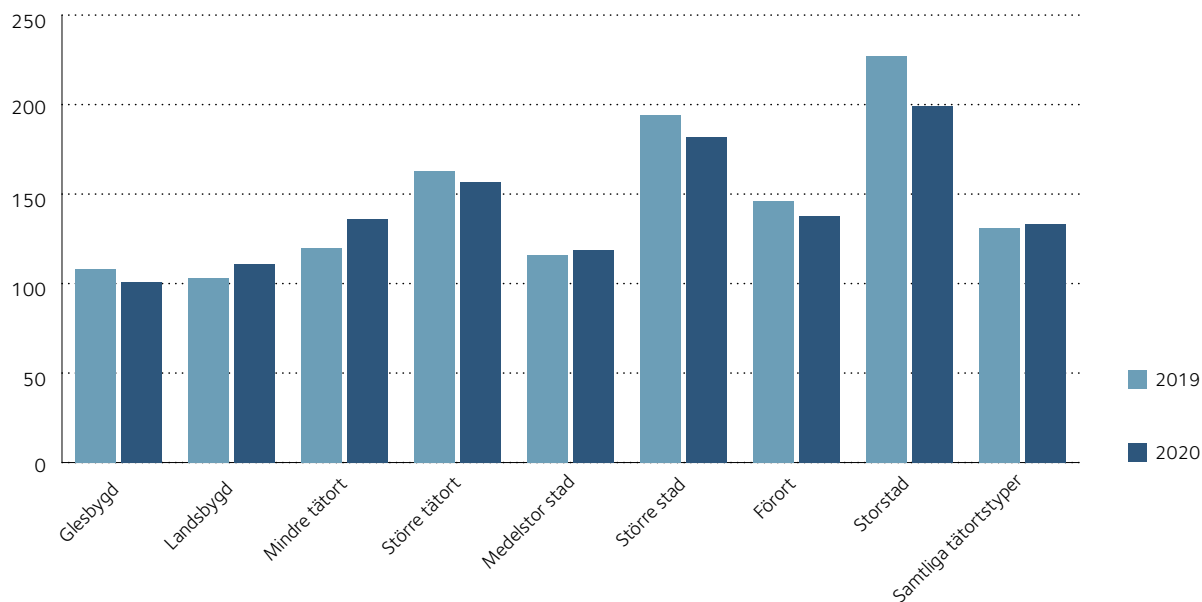
med ett ökande öppethållande i de mest tätbefolkade orterna. Skillnaderna i öppethållande mellan kyrkor i olika typer av tätorter framgår av figur 8. Diagrammet visar att ökningen av öppethållandet jämfört med förra året företrädesvis skett på landsbygden samt i de mindre tätorterna och medelstora städerna. I de övriga orterna har öppethållandet minskat under 2020.

Fördelningen av genomsnittligt antal öppettdagar i landet visar också regionala olikheter i öppethållandet 2020 jämfört med 2019. Kyrkor som ligger i Visby, Växjö och Skara stift har ett klart högre genomsnittligt öppethållande 2020 jämfört med 2019. Kyrkor i Uppsala, Strängnäs och Lunds stift har ett något större öppethållande 2020 medan kyrkor i Linköping och Karlstad ligger ungefär på samma nivå som 2019. Kyrkorna i Stockholm, Göteborg, Västerås, Luleå och Härnösands stift har 2020 ett öppethållande som ligger under föregående års genomsnittliga antal öppettdagar, se figur 9.

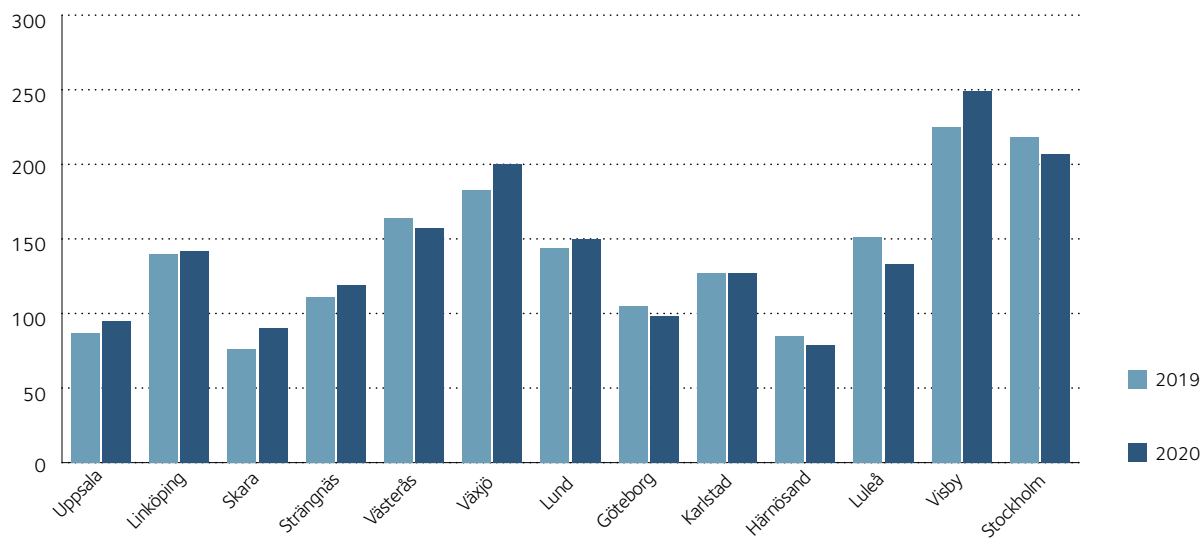
FIGUR 7. GENOMSnittligt antal öppettdagar per kyrka åren 2009–2020

FIGUR 8. JÄMFÖRELSE GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPEDAGAR PER TÄTORTSTYP 2019 OCH 2020

FIGUR 9. JÄMFÖRELSE GENOMSNITTLIGT ANTAL ÖPPEDAGAR PER STIFT 2019 OCH 2020

ORGANISERAD VERKSAMHET OCH SAMMANKOMSTER

Organiserad verksamhet och sammankomster som sker i kyrkorummen ger tillfällen för besökare att ta del av de kyrkliga kulturminnena. År 2020 har Folkhälsomyndighetens restriktioner i stor mån påverkat församlingarnas möjligheter att genomföra organiserade eller spontana sammankomster. 80 procent av församlingarna har ställt in någon verksamhet under perioden mars–oktober 2020 på grund av restriktionerna.

Rapporten *Svenska kyrkan online* visar på en i många fall snabb omställning och stor kreativitet till lösningar för att kunna upprätthålla gudstjänstgemenskapen i en tid då behovet av hopp och gemenskap är stort. Anpassningarna har skett ibland med stöd av digitala medier, ibland genom att nyttja stora glest befolkade lokaler, eller genom att förlägga verksamheten utomhus.

Nästan alla kyrkor (92 procent) används huvudsakligen till gudstjänster och andakter. Sex procent av kyrkorna används huvudsakligen till dop, vigslar, begravningar och konfirmation (så kallade kyrkliga handlingar) och i mindre grad till andra gudstjänster och andakter. En procent av kyrkorna används i liten utsträckning i det dagliga församlingsarbetet, men har som sevärd och kulturhistoriskt intressanta kyrkor hög besöksfrekvens. En procent av kyrkorna används huvudsakligen för konserter, utställningar och andra evenemang.

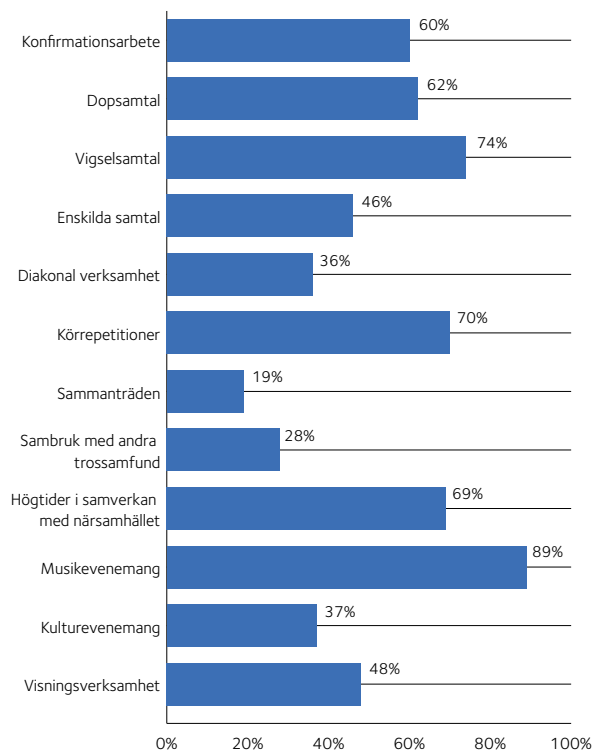
Utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar används kyrkorna för ett stort antal olika aktiviteter, se figur 10. Figuren visar vilka aktiviteter som normalt bedrivs i kyrkorna oavsett om församlingar under 2020 behövt ställa in eller skjuta upp planerade aktiviteter eller ej.

Svenska kyrkan följer sedan 2009 årligen upp antalet sammankomster i kyrkorna fördelade på egen verksamhet och andra sammankomster utanför den egna verksamheten. Annan verksamhet kan exempelvis vara konserter eller liknande evenemang anordnade av annan arrangör än Svenska kyrkan. De speciella förutsättningarna för församlingarna att bedriva verksamhet i kyrkorummen under 2020 har naturligtvis återspeglats i den statistik som samlats in från församlingarna.

I jämförelse med förra årets genomsnitt på 90 kyrkliga verksamheter per kyrka (gudstjänster, kyrkliga handlingar och andra sammankomster i verksamheten) har det under 2020 minskat till i genomsnitt 72 kyrkliga verksamheter per kyrkorum, se figur 11.

Totalt har under 2020 cirka 55 000 huvudgudstjänster firats i kyrkorna jämfört med förra årets 66 000. Antal huvudgudstjänster som skett i kyrkorna har under 2020 minskat från ett genomsnittligt antal av 22 huvudgudstjänster per kyrka år 2019 till 18 huvudgudstjänster per kyrka år 2020.

FIGUR 10. KYRKORNAS ANVÄNDNING UTÖVER GUDSTJÄNST OCH KYRKLIG HANDLING 2020

FIGUR 11. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA I SVENSKA KYRKANS EGEN VERKSAMHET RESPEKTIVE ANNAN VERKSAMHET ÅREN 2009–2020

Antal sammankomster per kyrka	Period			
	2009–2013	2014–2018	2019	2020
Egen verksamhet	85	88	90	72
Annan verksamhet	6,4	6,3	6,4	4,6

Det genomfördes också 10 000 färre kyrkliga handlingar i kyrkorna 2020 jämfört med 2019. 38 procent av församlingarna har haft uppskjutna vigslar under mars–oktober 2020 på grund av restriktionerna. Drygt var tredje församling har skjutit upp andra kyrkliga handlingar (dop, begravning, konfirmation). Drygt 40 procent av församlingarna har bedrivit konfirmationsundervisning digitalt under perioden mars–juni 2020.

68 procent av församlingarna har använt digitala lösningar för att fira gudstjänst och bedriva annan verksamhet minst en gång i veckan under perioden mars–juni 2020. Det är också sju gånger fler församlingar som under våren hade en digital gudstjänst/andakt, jämfört med innan pan-

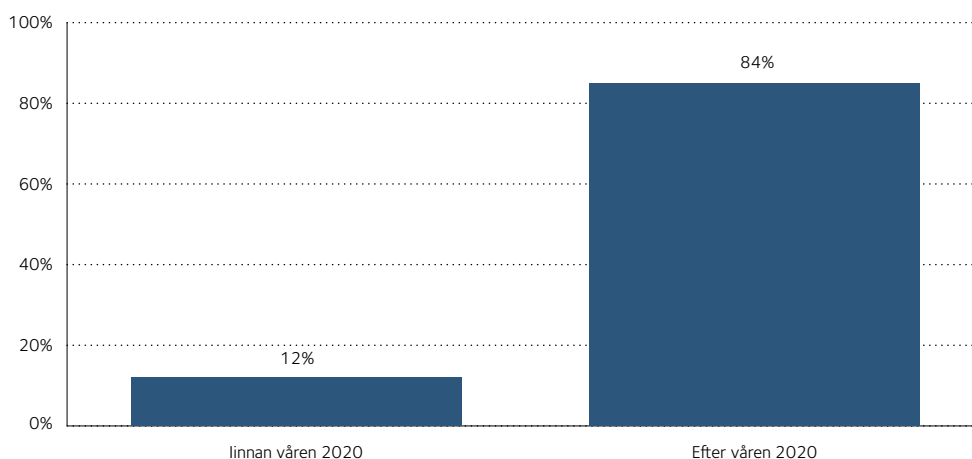
demin, se figur 12. Församlingar har också under perioden mars till oktober i stor utsträckning haft gudstjänster utomhus (30 procent av församlingarna).

Därutöver har det under 2020 i genomsnitt skett cirka två färre sammankomster per kyrka anordnat av annan arrangör än Svenska kyrkan jämfört med 2019. Nedgången i relation till föregående år har naturligtvis samma orsak som nedgången av de övriga verksamheterna.

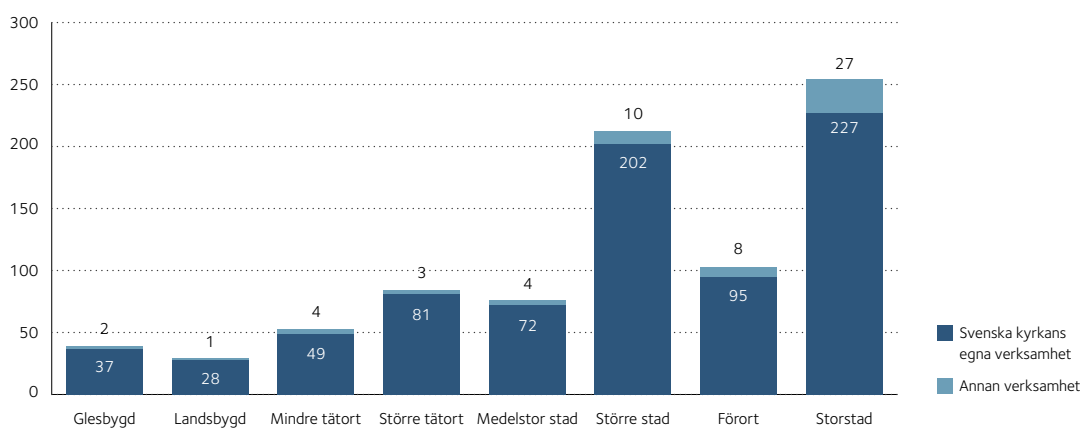
Antalet sammankomster per kyrka varierar under 2020 stort mellan olika typer av tätorter, se figur 13. Det gäller såväl sammankomster i Svenska kyrkans egen verksamhet som sammankomster med annan verksamhet i kyrkorna. Det genomsnittliga antalet sammankomster per kyrka i storstäderna är 266, medan antalet sammankomster i kyrkorna på landsbygden uppgår till 35.

En väsentlig del i bruket av kyrkobyggnaderna är de många enskilda besöken i öppna kyrkorum. Det är dock mycket svårt att samla in statistik för dessa. Eftersom Svenska kyrkans verksamheter till övervägande del är avgiftsfria kan ingen statistik inhämtas från entréavgifter i någon större grad och till stor del hålls kyrkorna öppna utan bemanning. Det finns viss besöksstatistik för domkyrkor och andra större kyrkor, men det är inte möjligt att utifrån denna dra slutsatser för hela landet. Det något mer generösa öppethållandet i kyrkorna under 2020 har möjliggjort fler spontanbesök i kyrkorna, vilket sannolikt varit välkommet också för de som hemestrat och velat ta del av lokala besöksmål. Å andra sidan bör den minskade turismen från andra länder negativt ha påverkat antalet besökare i kyrkorna.

FIGUR 12. ANDEL FÖRSAMLINGAR SOM ERBJUDIT DIGITALA FORMER FÖR GUDSTJÄNST- OCH ANDAKTSLIVET INNAN OCH EFTER VÅREN 2020

FIGUR 13. ANTAL SAMMANKOMSTER PER KYRKA FÖRDELDE EFTER TÄTORTSTYPER ÅR 2020

Att möta effekterna av pandemin och att anpassa verksamheten till digitala gudstjänster har bidragit till att inkludera vissa människor och exkludera andra som av olika skäl inte vill eller har möjlighet att delta digitalt. Huvudsyftet med den digitala omställningen har varit att fortsätta nå församlingarnas medlemmar när de inte kunnat komma till kyrkan som vanligt. Men det digitala omställningsarbetet har också öppnat upp för människor att delta från andra geografiska platser runt om i Sverige och världen, än den geografiska plats där kyrkan är belägen. Exempelvis har personer som flyttat ändå kunnat delta i gudstjänster i sin "gamla" församlingskyrka eller i nya kyrkor som man aldrig haft möjlighet att besöka. De digitaliserade gudstjänsterna öppnar också upp för människor som tillhör nationella minoriteter eller är teckenspråkiga att delta i gudstjänster på sitt eget språk, även om deras lokala församlingar inte erbjuder det. En digital upplevelse av gudstjänster eller kyrkorummet har dock sina begränsningar gentemot den fysiska närvaron. Detta gäller framför allt interaktionen människor emellan och upplevelsen av den rumsliga sfären.

En fråga som kommer upp är om den digitalisering som skett i Svenska kyrkan under 2020 kommer att kvarstå i framtiden. Beständigheten i och prognosen för den digitala närvaron i Svenska kyrkans arbete efter pandemin är svår att uttala sig om. 70 procent av församlingarna uppger att de troligtvis eller absolut vill fortsätta med någon typ av onlinetjänster efter pandemin. Nästan lika många, 65 procent, vill också i framtiden erbjuda flera alternativa former för andakter, gudstjänster och bön i sitt församlingsarbete. Åtta av tio församlingar lokaliserade i städer eller förorter vill fortsätta med sitt digitala arbete, jämfört med sex av tio församlingar på landsbygden.

TILLGÄNGLIGHETSANPASSNINGAR

Kyrkorummen och de kulturhistoriska miljöerna anpassas kontinuerligt för att alla som arbetar i eller besöker församlingen ska kunna delta på lika villkor. Anpassningskraven gäller generellt för lokaler med publik verksamhet som exempelvis kyrkorummet, samt kyrkotomter och begravningsplatser. Arbetet med att undanröja hinder för olika funktionsvariationer kan i sin enklaste form handla om att utjämna nivåskillnader, utforma belysning eller att installera dörrautomatik samt hörslinga. Målsättningen är att alla ska kunna ta del av Svenska kyrkans verksamhet och det kyrkliga kulturarvet. Enligt *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning 2.0* får ersättning beviljas vid anpassning av kyrkliga kulturminnen avseende undanröjande av hinder för funktionsvariationer, i de fall kulturhistoriska hänsynstaganden krävs och kulturhistoriskt motiverade kostnader uppkommer.

Under 2020 redovisade Svenska kyrkans nationella nivå ett kyrkomötesuppdrag angående tillgängligheten i lokaler och verksamheter. Uppdraget bestod bland annat att se över möjligheten att utveckla tillgänglighetsfunktionen i appen *Kyrkguiden* (se kapitlet *Strategiskt arbete: Kulturarvet digitalt*). Förslag lämnades om hur informationen om tillgänglighet kan utvecklas och kvalitetssäkras. Enligt rapporten har *Kyrkguiden* potential att i framtiden vara ett sätt att via mobilen nå utförlig information om tillgänglighetsförutsättningar vid planering av kyrkbesök.

Foto: Åre pastorat

Strategiskt arbete

Kulturarvsfrågorna är centrala i Svenska kyrkans verksamhet. Svenska kyrkans långsiktiga och övergripande mål är att det kyrkliga kulturarvet och dess värden är en samhällsresurs som ska bevaras, användas och utvecklas. Det kräver en ständigt pågående reflektion och diskussion om kulturarvets betydelse.

Svenska kyrkans strategiska arbete inom kulturarvsområdet bottnar i Kyrkomötets beslut om *Gemensamt ansvar* samt de analyser och rapporter som gjordes inför och under kontrollstationsåret 2019. Kontrollstationen 2019 resulterade i en skrivelse från regeringen som beslutades av riksdagen i november samma år, *Det kyrkliga kulturarvet*, vilken ger inriktning för det fortsatta arbetet. Svenska kyrkan arbetar för att förvalta våra byggnader på ett ansvarfullt sätt, utbyta kunskap och bidra till ny kunskap, samt öka allmänhetens kunskap kring kulturarvet vilket i förlängningen ökar stödet för det. Detta sker på alla nivåer i Svenska kyrkan. Beslutande organ inom Svenska kyrkan har tagit ställning för att öka samverkan bland annat avseende fastighets- och kulturarvsfrågor, samt genom gemensamma administrativa system.

Nationellt program för kunskapsutveckling inom det kyrkliga kulturarvet ger inriktning för det strategiska användandet av den del av den kyrkoantikvariska ersättningen som avsätts på nationell nivå. Den första utlysningen av medel till nationella kunskapsutvecklingsprojekt gjordes vintern 2020 och elva ansökningarna inkom under utlysningsperioden som pågick till den sista februari. En av generalsekre-

teraren utsedd beredningsgrupp, med kompetenser inom de kunskapsområden som programmet omfattar, granskade och bedömde ansökningarna under våren. Flertalet ansökningar granskades också av en sakkunnig inom området. Ett förslag till fördelning av nationella projekt för ramår 2021 delgavs Riksantikvarieämbetet för yttrande och stiftens för kännedom och synpunkter. Under september kunde beredningsgruppen formulera ett tjänsteutlåtande med förslag till fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning till kyrkostyrelsens arbetsutskott som i slutet av oktober fattade sitt beslut. Tre förstudier och tre projekt beviljades medel för ramår 2021 inom kunskapsområdena *Utveckling av konservering, hantverk och material* samt *Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet*.

Kyrklig kulturarvsförvaltning

Det är av flera skäl viktigt för Svenska kyrkan att arbeta med både långsiktigt hållbara och samtidigt innovativa strategier för att förvalta det kyrkliga kulturarvet. Det är ett kulturarv som i stor utsträckning brukas för sitt ursprungliga syfte, men där förändringar ständigt har skett och där historien är levande och meningsfull. Den kyrkliga kulturarvsförvaltningen bygger både på tradition och förnyelse i tider när samhället snabbt förändras.

ETT GEMENSAMT ANSVAR

Arbetet med att realisera de beslut som togs av kyrkomötet genom utredningen *Gemensamt ansvar* har under 2020 intensifierats. För att underlätta och möjliggöra för församlingarna att efter sina egna förutsättningar ta fram lokalförsörjningsplaner före den 1 januari 2022 har Svenska kyrkans nationella nivå i uppdrag att ta fram stödmaterial med olika detaljeringsgrad. Den vägledning som togs fram under 2019 genom en samverkansfunktion med stiftens finns tillgänglig på Svenska kyrkans intranät och har använts flitigt. Under 2020 har kompletterande stödmaterial löpande tagits fram, exempelvis mallar i Excel som visar hur statistik av olika slag kan omvandlas till belysande diagram och tabeller. Lokalförsörjningsplanerna syftar till att ge församlingarna ett verktyg för att fatta beslut om sitt fastighetsinnehav i ett längre perspektiv. På så sätt får de bättre förutsättningar för att planera och utföra sitt grundläggande uppdrag. Framtagandet av lokalförsörjningsplaner pågår för närvarande på bred front i församlingarna, även om stiftens rapporterar att pandemin påverkat takten i arbetet.

Under 2020 påbörjades arbetet med att realisera ett annat av besluten i *Gemensamt ansvar*. Enligt kyrkoordningen ska det vara möjligt för ett pastorat eller en församling att under vissa förutsättningar ansöka om att överlåta en kyrkobyggnad som inte används till trossamfundet Svenska kyrkan. En överlåtelse innebär alltså att trossamfundet tar ansvar för den kyrkobyggnad som inte längre behövs i den lokala församlingens verksamhet. Även i fortsättningen ska kyrkobyggnaden vårdas och underhållas så att de kulturhistoriska värdena bevaras. Ett projekt med uppdraget att utveckla och införa en arbetsmodell med processer och ansvarsfördelning för hur en överlåtelse av en kyrkobyggnad ska gå till startade 2020. I arbetet ingår även att beskriva hur mottagarorganisationen som tar över ansvaret för förvaltning och tillgängliggörande ska se ut.

Frågan om att kunna överlåta en kyrkobyggnad till kyrkostyrelsen är den mest komplicerade delen av beslutet om *Gemensamt ansvar*. Det finns många aspekter att ta hänsyn till och ett komplext samspel mellan olika delar av Kyrkoordningen. Det krävs att byggnaden inte används och att en alternativ användning har prövats innan en överlåtelse kan tillstyrkas av stiftsstyrelsen. Ett annat krav är att kyrkostyrelsen är beredd att ta emot byggnaden. Projektet utförs i nära samverkan med stiftens.

PROCESSKARTLÄGGNING VID FÖRÄNDRING AV TILLSTÅNDSPLIKTIG KYRKBYGGNAD

En studie med analys och kartläggning av viktiga moment vid förändring av tillståndspliktig kyrkobyggnad enligt kulturmiljölagens 4 kap. har genomförts i samverkan mel-

lan nationell nivå och några av stiftens. Syftet med studien var att bedöma församlingarnas nytta av processkartläggning som metodstöd för fastighetsförvaltning. Erfarenheterna och resultatet av kartläggningen kommer att ligga till grund för återstående arbete, inom ramen för *Gemensamt ansvar*, som bland annat inriktas på att stödja församlingarnas fastighetsförvaltning genom handböcker och olika typer av metodstöd.

STANDARDER

En väl beprövad metod för att arbeta enligt gemensamma, bestämda, förutsägbara processer är att använda sig av framtagna standarder inom ett område. I Sverige upprättas standarder i tekniska kommittéer hos SIS, Svenska institutet för standarder, och de tas fram inom alla samhällets områden. SIS är en del av de internationella nätverken CEN och ISO som arbetar med att skapa internationella standarder. Sedan 2009 har Svenska kyrkan varit medlem i SIS tekniska kommitté nummer 479 *Bevarande av kulturarv* som deltar aktivt i det europeiska standardiseringsarbetet. De standarder som tagits fram inom detta område rör kulturmiljöer, anläggningar, byggnader, inventarier och offentliga samlingar. Riksantikvarieämbetet har en ledande roll i den tekniska kommittén där även museer, universitet, myndigheter och privata aktörer ingår. Genom ett avtal mellan SIS och Riksantikvarieämbetet har standarderna inom kulturarvsområdet blivit tillgängliga utan kostnad i digital form för organisationer verksamma inom Sverige under åren 2018–2023.

Det har inte varit känt i vilken grad standarderna inom bevarande av kulturarv tillämpas inom Svenska kyrkan. Genom inloggningarna på SIS webbtjänst går det att se hur många användare som arbetar inom kyrkans organisation och den siffran har sedan 2018 ökat men är fortfarande ganska låg. På uppdrag av Svenska kyrkans nationella nivå genomförde Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet 2020 en enkätundersökning med ett antal fördjupande intervjuer. Rapporten visar att kännedomen om standarderna är bristfällig och att endast ett fåtal användare aktivt har nyttjat en standard i sitt arbete. En öppenhet och nyfikenhet fanns emellertid att få veta mer om standarderna och hur de kan utgöra en hjälp i arbetet med förvaltningen av det kyrkliga kulturarvet. I det fortsatta arbetet med handböcker och metodstöd för fastighetsförvaltning bör också relevanta standarder lyftas fram och hänvisas till.

Under 2020 har Svenska kyrkans nationella nivå deltagit som aktiv medlem i ytterligare en teknisk kommitté: TK111 – Vibration och stöt. Kommittén ansvarar för standarder som beskriver metoder för att mäta och bedöma konsekvenser av och risker med vibrationer på byggnader, maskiner, fordon och människor. Svenska kyrkans deltagande syftar till att påverka standarderna så att de i ökad

utsträckning tar hänsyn till Svenska kyrkans kulturmiljöer och lagskyddade byggnadsverk. Målet är att minimera omgivningspåverkan från tredje man i samband med planering inför och vid pågående stöt- och vibrationsalstrande insatser kopplat till exempelvis infrastruktur, bygg- och anläggningsarbeten.

SÄKERHETSARBETE

Genom säkerhetsrelaterade åtgärder bidrar församlingarna till att det kyrkliga kulturarvet bevaras för framtiden (se kapitlet *Måluppfyllelse; Värden och bevarandet av kulturarvet*). Stiften bedriver i många fall projekt som har fokus på specifika materialkategorier eller utvecklar metoder för stöldsäkring. Sådana insatser pågår för närvarande exempelvis i Göteborgs och Växjö stift. Översyn och överföring av analoga inventarieförteckning till Sacer sker i många församlingar, ibland samordnade av stiften. Samtidigt sker en kvalitetssäkring av informationen och bilddokumentationen kan aktualiseras. Allt detta utgör grundläggande förutsättningar för Svenska kyrkans arbete med att säkra kulturarvet.

Därutöver pågår också ett övergripande arbete med dessa frågor. Svenska kyrkans nationella nivå deltar i Riksantikvarieämbetets nätverk för *Brand, restvärdesräddning och kulturarv* samt *Stölder och kulturarv*. I nätverken deltar bland annat museer, länsstyrelser, försäkringsbolag, Riksdagen, Statens fastighetsverk, Svenska kyrkan, Polisen, Tullverket, Riksarkivet, Kammarkollegiet, Brottsförebyggande rådet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Brandskyddsföreningen. Genom medverkan i grupperna får Svenska kyrkan kunskap om aktuella myndighetsperspektiv, inblick i aktuella incidenter, överblick genom statistik samt erfarenheter från andra förvaltare.

Under året deltog Svenska kyrkans nationella nivå tillsammans med Västerås pastorat i operation *PANDORA V* i samverkan med polisens nationella operativa avdelning, NOA. Operationen koordineras av Guardia Civil och Euro-pol tillsammans med INTERPOL och genomfördes 2020 för femte gången. Under en begränsad tidsperiod genomfördes en internetbaserad sökingsinsats efter bland annat saknade kulturföremål. Medverkan i operationen gav Svenska kyrkan erfarenheter och kontakter som bidrar till att bättre stöd och rådgivning kan lämnas till stift och församlingar samt att metoder kan utvecklas för att återberöra kyrkliga inventarier som dyker upp i andra länders museisamlingar, via näthandeln eller genom webbaserade sökresultat.

Höstens samrådsdagar 14–15 oktober genomfördes digitalt med fokus på temat säkerhet (se kapitlet *Måluppfyllelse; Samverkan*). Den första dagen berörde stöldrelaterade frågor. Andra dagen avhandlades brandrelaterade ämnen, med föredrag och erfarenhetsåterkopplingar bland annat

om räddningstjänstens tillsyn av kyrkobyggnader enligt Lagen om skydd mot olyckor. Deltagare under samrådsdagarna är stift, länsstyrelser, läns museer, Riksantikvarieämbetet samt övriga inbjudna utifrån årets tema.

Utveckling av konservering, hantverk och material

De många renoveringar, restaureringar och konserveringar som årligen genomförs i kyrkomiljöer bidrar till kunskap om det kyrkliga kulturarvet ur många dimensioner. Projekten ger ny kunskap om kyrkomiljöernas tillkomst, uppbyggnad, konstruktion och förändringar som kommer såväl Svenska kyrkan som allmänheten till del. Projekten kan också bidra till utveckling av arbets- och hantverksmetoder, förbättrad materialkunskap samt ökat hantverksskunnande för många inblandade kompetenser och yrkesutövare. Det kan i sin tur öka möjligheterna för en mer hållbar förvaltning. En viktig förutsättning är att de kunskaper som finns och utövas av konservatorer och specialiserade hantverkare dokumenteras och värdesätts. Det praktiska hantverksskunnandet är immateriella kunskaper som krävs för att de materiella resultaten ska kunna vårdas och bevaras.

Svenska kyrkans långsiktiga samarbete med Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet och parter som stödjer Hantverkslaboratoriet, bidrar till att ge bättre förutsättningar för en hållbar förvaltning. Det är en gemensam strategisk satsning mellan universitet och kulturmiljöförvaltande organisationer som har positiv effekt och nytta för både Svenska kyrkans kulturarvsarbete och det totala kulturarvskunnandet i samhället. Bra exempel utgör satsningarna på att öka kunskaperna om tjära, stavspån och kyrktakens konstruktioner som pågått under många år. Initiativen har resulterat i ett stort antal praktiska projekt och åtgärder hos olika aktörer, såväl inom Svenska kyrkan som hos andra förvaltare. Hantverkslaboratoriet, och det nätverk av hantverkare som är en viktig del av Hantverkslaboratoriet, bidrar inte bara till olika samverkansprojekt utan också till att kunskapen fördjupas och kommuniceras till en bredare grupp av hantverkare. Sammantaget leder kunskapsuppbyggnaden till förbättrade möjligheter att avgöra och precisera vilka kulturhistoriska värden som finns i kyrkomiljöerna och hur de kan omhändertas, vilket är värdefullt både för den offentliga kulturmiljövården och Svenska kyrkans förvaltning.

FÖRDJUPAD KUNSKAP OM KYRKORNAS TAKKONSTRUKTIONER

Inventeringarna av de medeltida kyrkornas taklag som genomförts i flera stift har resulterat i en omfattande kunskapsuppbyggnad. Hantverkslaboratoriet har haft i upp-

drag att sammanställa inventeringarnas resultat samt jämföra och analysera dem. Det ger Svenska kyrkan en lägesbild som är värdefull för många, både för de stift och församlingar som redan har inventerat sitt bestånd och de som ännu inte har gjort det. Vid årets slut levererades en rapport som beskriver den samlade kunskap som nu finns. Den ger en god översikt över vilka medeltida taklag som finns bevarade i Sverige från tidig medeltid, hög- och senmedeltid i de stift som inventerats, hur dessa takkonstruktioner skiljer sig från varandra och i vilken omfattning de är bevarade. Rapporten lyfter fram kyrkvindarna som immateriella och materiella kunskapsbanker viktiga att vara varsam om. Det finns saker att lära av de hantverkare som byggde kyrkorna för nästan 1000 år sedan. Rapporten är även ett viktigt bidrag till forskningen om de medeltida kyrkornas och klockstaplarnas tak och av stort intresse för forskare både i Sverige, Norden och Europa.

En metod som använts i stiftsprojekten för att fördjupa kunskapen om enskilda taklag och deras tillkomsttid är dendrokronologi. Metoden utgår från trädens varierande tillväxt och en mätning av årsringarna, vilket ger information om vilken tidsperiod trädet växte, var det växte och klimatet under trädets levnad. Vid datering med dendrokronologi passas årsringarna i den specifika konstruktionsdelen ihop med en referenskurva, som är skapad av tidigare mätningar inom ett visst geografiskt område. Det kan vid gynnsamma förhållanden gå att räkna ut när ett träd har fällt och därmed göra tolkningar om när en byggnad har uppförts.

För att kunna datera en kyrkobyggnad med dendrokronologi måste man kunna se och mäta årsringarna. Det vanligast har tidigare varit att ta fysiska prover, det vill säga en borrkärna som lämnar ett mindre hål efter sig, men numera finns också icke-förstörande metoder att tillgå. Eftersom kyrkomiljöerna skyddas av kulturmiljölagen krävs alltid tillstånd från länsstyrelsen om provtagningen innebär någon form av fysiskt ingrepp. För att hjälpa och stödja församlingarna i de processer där dendrokronologiska undersökningar kan bli aktuella har Hantverkslaboratoriet haft i uppdrag att utforma en handledning. Den lyfter fram många viktiga saker att tänka på och känna till när sådana situationer blir aktuella i kyrkomiljöer. Handledningen levererades under hösten och för närvarande pågår en förankringsprocess med länsstyrelserna och Riksantikvarieämbetet innan den tillgängliggörs.

MEDVERKAN I DEN STATLIGA SKOGS-UTREDNINGEN

Förvaltningen av äldre kyrkobyggnader kräver tillgång till kvalitativt byggnadsvirke, men utbudet av virke från äldre träd är i dag mycket begränsat. I november överlämnade Skogsutredningen 2019 sitt betänkande *Stärkt äganderätt,*

flexibla skyddsformer och naturvård i skogen, SOU 2020:73, till regeringen. Stiftsjägmästaren i Härnösands stift har medverkat som expert i utredningen. I samråd med kulturarvskompetens på nationell nivå och Hantverkslaboratoriet har underlag tagits fram för ett av utredningens kapitel som tydliggör behovet av kvalitetsvirke för byggnadsvård. Här ingår omhändertagandet av de kyrkliga kulturminnena. Utredningen lyfter stora skogsägare som staten, genom Statens fastighetsverk, och Svenska kyrkan som möjliga parter att avsätta mark för en mer hållbar inhemsk produktion.

STAVSPÅN

Stavspån är ett byggnadsmaterial som kräver furor av hög ålder som är 40 cm i toppen, har hög andel kärna och täta årsringar. Bristen på sådana träd i Sverige har gjort att tillverkarna av stavspån riktar ögonen mot Finland och Ryssland. Kunskaperna om stavspån fortsätter öka genom både inventeringar och olika restaureringsprojekt som genomförs i församlingar. Stiftsprojekt i Strängnäs och Västerås stift, där kyrkomiljöernas spåntak totalinventerats, har under året publicerats i två rapporter med intressanta resultat. På grund av pandemin har de avslutande kommunikations- och informationsåtgärderna till de församlingar som berörts av inventeringen ännu inte kunnat genomföras. I slutet av året arrangerade Hantverkslaboratoriet, som arbetat med kunskapsuppbyggnad kring stavspån under många år, webinarier för Svenska kyrkans förvaltare där olika projekt och erfarenheter presenterades. Ett av dessa var restaureringen av spåntaket på Mattmars kyrka i Jämtland. När det uppdagades att kyrkans takspån var nästan 200 år gamla inleddes ett pilotprojekt med noggranna undersökningar av de befintliga spånen och försök att tillverka spån med samma egenskaper på samma sätt. Projektet har gjorts i etapper och sommaren 2020 avslutades projektet med att södra takfallet, där spånen var mest anfrätta av solen, lades om med spån tillverkade av furor som samlats under flera års tid från skogar runt om i Jämtland. Övergripande resultat av inventeringarna i Strängnäs och Västerås stift presenterades likaså.

RENOVERING AV MASVERK, GJUTJÄRN OCH BLYINFATTNINGAR I KYRKFÖNSTER

I flera stift pågår komplicerade fönsterrenoveringar som kräver särskild expertis och kunskap. Det leder till att ytterligare kunskaper och erfarenheter kring material och metoder kan byggas upp, vilket leder till att renoveringar i framtiden utförs bättre. Flera sådana strategiskt viktiga renoveringsprojekt har avslutats under 2020. I Linköpings domkyrka avslutades ett nästan 10 år långt projekt med utvändigt renovering av domkyrkans gjutjärnsfönster från 1800-talet samt av masverket och fönsteromfattningarna

från senmedeltiden och framåt. Utförandet borgar för en hållbarhet på minst 100 år.

Flera faktorer ligger bakom ett ökat behov av restaureringar. Temperaturskillnaderna har förstärkts när gamla stenkyrkor fått värmeelement, vilket ökat mängden kondensvatten vid fönstren. Kondensvatten sprids via masverkens bågkonstruktioner och infattningar. När gjutjärnsfönstrens bultar rostar sprängs stenen som har blivit porös av vattnet.

I Skara stift pågår i Mariestads domkyrka en renovering av kyrkans masverksfönster från tidigt 1900-tal. Här krävs det att allt masverk plockas ned i bitar och monteras upp på nytt eftersom stenen har gått sönder. Stormjärnen som var fästade i fönsterkonstruktionen har rört sig så mycket att kalkstenen spruckit. I den första etappen har nu en process upparbetats som kan följas för resterande fönster i den etappindelade renoveringen. Mellan stormjärn och kalksten har ett lager bly monterats som fungerar som stötdämpare och fördelar krafterna bättre när det blåser kraftigt.

Några exempel på åtgärder på fönster från samma tid kan nämnas. I samband med en inre renovering av Falu Kristine kyrka har korets fönster från 1903–1906 med glas från Königlich Bayerische Hofglasmaleri i München rengjorts av konservator och skadade rutor och blyinfattningar har reparerats. I den nygotiska tegelkyrkan i Kristinehamn från 1800-talets mitt har de bemålade korfönstren åtgärdats. Dessa är som i Falun från 1900-talets början, men formgivna och framställda av inhemska verkstäder och hantverkare. Skadorna bestod här i att stålbågarna rostade, kittet lossnade och de blyinfattade sektionerna bågna. Två sektioner hade blåst ned. De blyinfattade sektionerna togs ned och restaurerades i verkstad, sektionerna försågs sedan med stormstänger och ett nytt säkerhetsglas monterades på specialdesignade konsoler innanför ytterglaset. Ytterligare en komplikation var att kittet innehöll asbest vilket innebar att samtliga fönster måste saneras.

Klimat och miljö för ett långsiktigt bevarande

Svenska kyrkans olika enheter utgör tillsammans en av Sveriges största fastighetsägare. De mått och steg som församlingarna vidtar genom att långsiktigt förvalta byggnadsbeståndet bidrar på många sätt till de svenska miljömålen och de globala hållbarhetsmålen inom Agenda 2030.

Klimat och miljö i fastighetsförvaltningen spänner över ett vidare område än enbart bevarandefrågor. Svenska kyrkan står tillsammans med övriga världen mitt uppe i en klimatförändring som påverkas av allas vårt agerande.

Genom kyrkomötets beslut 2018 initierades arbetet med en *Färdplan för klimatet*, vilken utvecklades 2019 av Svenska kyrkans nationella nivå tillsammans med stiftet. Enligt denna ska Svenska kyrkan vara klimatneutral år 2030, främst genom utsläppsminskningar i den egna verksamheten. Med ca 20 000 byggnader och en energiförbrukning på ca 500 GWh är fastigheternas klimatpåverkan stor. Genom ett systematiskt arbete med energieffektivisering kopplat till arbetet med lokalförslagsplaner och tillsammans med aktiva val av energi ska byggnadernas klimatpåverkan minimeras.

För att klara färdplanens mål genomför samtliga nivåer inom Svenska kyrkan omställningar i sin verksamhet, i stort som i smått. Svenska kyrkans intranät förmedlar kontinuerligt information genom *Hållbarhetsportalen* med tips för utveckling av hållbarhetsarbetet. Möjlighet finns för församlingar att söka bidrag för projekt som på olika sätt kan bidra till måluppfyllelsen av färdplanen och till nytta och inspiration för andra. Många församlingar genomför alternativa energiinvesteringar till exempel i solenergi, minskar sitt matsvinn och rensar bland sina kemikalier. I Frustuna församling i Södermanland har man ett starkt engagemang kring visionen att minska församlingens klimatavtryck. Man har minskat användningen av fossila bränslen och bereder succesivt plats för en rik biologisk mångfald som gynnar pollinatörer och minskar behovet av importerade snittblommor under sommarsäsongen.

Som rapporterats tidigare år har några församlingar efter länsstyrelsens tillstånd kunnat förverkliga sina tankar om installation av solceller på kyrktak. Säffle pastorat ansökte och fick i december 2019 tillstånd att lägga solceller på Säffle kyrka, en högre tegelbyggnad från 1965 skyddad enligt 4 kap. kulturmiljölagen med tillståndsplikt vid väsentliga ändringar. Pastoratets ansökan föregicks av en analys av samtliga kyrkor, där Säffle kyrka bedömdes som mest lämplig för denna typ av installation. Vid en avvägning av skälen till ändringen och dess påverkan på kyrkans kulturhistoriska värden lämnade länsstyrelsen tillstånd till ansökan. Riksantikvarieämbetet överklagade beslutet och dom väntas under 2021.²

Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet

Den utveckling som sker när både samhälle och kyrka snabbt förändras i samband med globalisering, urbanisering, migration, förändrade vanor och värderingar påverkar både hur kyrkorna förvaltas och används. Sammanläggningar av församlingar till större enheter, förändrad verksamhet och bruk samt en minskande ekonomi påverkar behovet av kyrkor och

² Förvaltningsrätten meddelade dom den 22 februari 2021 med bifall till Riksantikvarieämbetets överklagande. Säffle pastorat har därefter överklagat Förvaltningsrättens dom till Kammarrätten.

andra lokaler hos församlingarna. Samtidigt behöver samhället i många sammanhang flera offentliga icke-kommersiella rum som är tillgängliga för alla. Svenska kyrkan vill lyfta det kyrkliga kulturarvet som en resurs, både för samhälle och kyrka, som kan få ökad användning i flera sammanhang. För en långsiktigt hållbar användning av det kyrkliga kulturarvet behöver samverkan mellan olika aktörer stärkas med kunskapsutbyten både i Sverige och internationellt. I samband med detta är det nödvändigt att delaktigheten och tillgängligheten ökar, samtidigt som kulturvärdena värnas.

Det kyrkliga bruket ger förutsättningar för en förståelse och fortsatt utveckling av det kyrkliga kulturarvet. Med minskad ekonomi och krav på lokalförsörjningsplaner följer ofta att församlingarnas verksamhet kräver renovering och ombyggnad av kyrkobyggnader som skyddas av kulturmiljölagen. Det kan handla om att till exempel flytta församlings- eller kansliverksamhet in i kyrkorummet. Det är länsstyrelserna som tillståndsprövar vilka ändringar som accepteras i samband med påverkan på kulturhistoriska värden. Beslutens inriktning har varit svåra för församlingarna att förutse men under 2020 har två viktiga domar givit visst prejudikat. Högsta förvaltningsdomstolen beslutade i februari att Mönsäterås-Fliseryds pastorat, Växjö stift, inte behöver återställa altarringen i Fliseryds kyrka. Samma instans nekade däremot Tierp-Söderfors församlings ansökan om att bygga en ny entré för funktionshindrade i Söderfors kyrka. Domarna visar dels att det är möjligt att få länsstyrelsens tillstånd att genomföra ändringar i kyrkorummen även om de medför konsekvenser på de kulturhistoriska värdena, dels att de bygger på individuella avvägningar. Tydligt är också att liturgiska eller teologiska avvägningar ska ges tyngd i besluten, jämte kulturhistoriska värden.

Svenska kyrkans nationella nivå i samverkan med stiftet tog under 2020 fram den digitala utställningen *Flexibla kyrkorum* som visar ett litet urval av de kyrkor i Sverige som på något sätt har genomgått en förändring för att stödja en mer varierad användning av kyrkorummen. Nio församlingar och pastorat berättar om varför kyrkorummet har förändrats. Vilka var behoven? Vad genomfördes? Hur blev det och hur har människor reagerat? Exemplet visar vad ett flexibelt kyrkorum kan vara och hur behoven kan skilja sig åt, men också hur ett och samma behov kan lösas på flera olika sätt. Urvalet är bara en liten del av alla de kyrkor som på något sätt har anpassats för att svara mot nya förväntningar. Syftet är att inspirera till kreativitet och eftertänksamhet kring hur framtidens kyrkorum kan se ut och användas. Utställningen är tillgänglig via Svenska kyrkans hemsida.

Kulturarvskommunikation

Svenska kyrkan arbetar kontinuerligt med att kommunicera och sprida kunskap om kulturarvet. Det bidrar till delaktighet och ett långsiktigt stöd för att bevara de kulturhistoriska värdena. Att sprida kunskap om kulturarvet ger möjlighet till nya möten och ökad förståelse för kulturarvets betydelse som samhällsresurs.

I Växjö stift släpptes boken *Metaller i helig tjänst* som handlar om metall och metallföremål i våra kyrkomiljöer. I samma stift anordnades *Drakrundan*, där allmänheten uppmanades att besöka de sommaröppna kyrkomiljöerna för att upptäcka nya detaljer. Göteborgs stift publicerade på sin hemsida flera korta filmer, exempelvis om varför det finns pelikaner i kyrkan. I anslutning till genomförandet av ett större stiftsprojekt lyfte Karlstad stift fram kulturhistoriskt intressanta inventarier på sin hemsida. I Ljusnans pastorat, Uppsala stift, arrangerades flera digitala liveföredrag på sociala medier. Ett av föredragen handlade om kyrkans relation till koboltgruvan i Los. I Österåkers pastorat, Stockholms stift, har man under flera år använt rörlig bild för att kommunicera kulturvärdena i pastoratet. I filmserien *Figurer och filurer i konsten* lyftes bland annat den världsunika konstskatt som ryms inom Östra Ryds kyrka, och i ett större projekt tog sig hela bygdens kyrkliga historia hela vägen till bioduken.

Botkyrka församling uppmärksammade den 28 juli minnesdagen och jubileumsåret för Sankt Botvid med aktiviteter som öppen kyrka, pilgrimsvandringar, fotoutställning, bokrelease med mera. En 20 minuters dokumentär av vetenskapsjournalist Maja Hagerman togs fram med stöd av Botkyrka församling, Salems församling, Stockholm stift, Härnösands stift och Svenska kyrkans nationella nivå. Filmen *Botvid och miraklerna* följer spåren av helgonet i landskapet, medeltida handskrifter samt i bevarade kyrkorum med bildframställningar och skulpturer. Filmen är tillgänglig via Svenska kyrkans hemsida samt Youtube.

Musikdokumentären *Orgeln. Musikaliska strövtåg* premiärvisades i SVT den 5 september, som introduktion till en kulturkväll med orgeln som tema. Det en timmes långa programmet följer orgelns och orgelmusikens betydelse i historia och nutid och som uttryck för både immateriella och materiella kulturarv. Programmet fanns åtkomligt via SVT Play fram till den 4 mars 2021 och är därefter tillgängligt via Vimeo.

BILAGA 1

Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2000-2020

1:1 SAMMANSTÄLLNING AV KYRKOR ÄGDA ELLER FÖRVALTADE AV SVENSKA KYRKAN 2020

Stift	KYRKBYGGNADER ENL. 4 KAP. KML			ÖVRIGA KYRKOR			TOTALT ** invigda kyrkor 2020
	TOTALT	Därav skyddade med tillståndspålikt vid väsenliga ändringar enl. 4 kap. 3 § KML (inklusive utvalda enligt 4 kap. 4 §)*	Totalt antal kyrkobyggnader som omfattas av 4 kap. KML tagna ur bruk som kyrkor efter 2000-01-01	Totalt antal kyrkor där skyddet enl. 4 kap. KML ej är utrett	Totalt antal kyrkobyggnader som ej omfattas av 4 kap. KML	Därav nybyggda efter 2000-01-01	
Uppsala	294	261	1	1	7	2	301
Linköping	260	232	0	1	5	2	266
Skara	409	375	0	0	5	2	414
Strängnäs	190	174	1	0	7	3	196
Västerås	174	161	0	1	5	1	180
Växjö	332	290	0	3	5	1	340
Lund	512	481	1	0	1	0	512
Göteborg	362	312	1	1	9	5	371
Karlstad	166	149	1	0	1	0	166
Härnösand	207	181	1	1	4	2	211
Luleå	185	128	2	2	5	0	190
Visby	98	97	0	2	1	0	101
Stockholm	142	108	3	2	10	7	151
Summa	3331	2949	11	14	65	25	3399

* Innefattar även kapellkrematorier enligt beslut av Riksantikvarieämbetet.

** Summan av antal kyrkobyggnader som omfattas enl. 4 kap. KML och övriga kyrkor, exklusive kyrkobyggnader som tagits ur bruk som kyrkor. Denna kolumn avser således en aktuell totalsumma kyrkor ägda och förvalta av Svenska kyrkan

1:2 SAMMANSTÄLLNING AV KYRKOR SOM AVYTTRATS TILL ANNAN ÄGARE ELLER RIVITS EFTER 2000-01-01

Stift	KYRKBYGGNADER ENL. 4 KAP. KML		ÖVRIGA KYRKOR	
	TOTALT	Därav skyddade med tillståndsplikt vid väsentliga ändringar enl. 4 kap. 3 § KML (inklusive utvalda enligt 4 kap. 4 §)	Totalt antal kyrkobyggnader som ej omfattas av 4 kap. KML	TOTALT
Uppsala	6	1	1	7
Linköping	3	1	0	3
Skara	8	3	0	8
Strängnäs	5	1	0	5
Västerås	6	2	0	6
Växjö	4	2	1	5
Lund	8	5	0	8
Göteborg	17	9	0	17
Karlstad	5	2	1	6
Härnösand	19	5	0	19
Luleå	16	2	4	20
Visby	0	0	0	0
Stockholm	9	1	0	9
Summa	106	34	7	113

1:3 KYRKOR AVYTTRADE UNDER 2020

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk	Ägarbyte år	Skydd KML	Kommentar
Flemmingelands kapell	Madesjö	Växjö	1933	2020	2020	4 kap. 3 §	Såld till privatperson
Målerås kapell	Hälleberga	Växjö	1940	2019	2020	4 kap. 2 §	Såld till privatperson
Akalla kyrka	Spånga-Kista	Stockholm	1976	2020	2020	4 kap. 2 §	Såld till Stockholms katolska stift
Kyrksal kyrkans Hus i Yttersjö	Umeå	Luleå	2006	2020	2020	Inte skyddad	Såld och överlättn till nybildad EFS-förening

BILAGA 2

Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2020

2:1 KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING, ANSLAG OCH FÖRBRUKADE MEDEL 2002–2020*

Stift	Kontrollstation 2002-2008, mnr	Kontrollstation 2009-2013, mnr	Kontrollstation 2014-2018, mnr	2019, mnr	2020, mnr	Summa 2002- 2020, mnr	Kvm till- ståndspliktig kyrka**	KAE kr/kvm tillstånds- pliktig kyrka 2002-2020	Genomsnitt årlig KAE kr/ kvm tillstånds- pliktig kyrka
Anslag från staten	1 435,0	2 305,0	2 300,0	460,0	460,0	6 960,0			
Uppsala stift	88,7	205,5	255,8	60,7	47,1	657,8	114 955	5 722	337
Linköpings stift	120,5	218,7	295,5	40,1	53,6	728,3	119 135	6 113	360
Skara stift	124,5	195,1	206,2	27,1	31,8	584,6	121 598	4 807	283
Strängnäs stift	76,4	156,7	167,8	25,8	24,4	451,2	73 140	6 168	363
Västerås stift	102,5	147,9	151,0	29,4	21,6	452,3	89 328	5 064	298
Växjö stift	121,4	214,7	226,2	53,4	27,5	643,2	140 789	4 569	269
Lunds stift	119,2	193,2	406,7	46,7	70,3	836,1	190 279	4 394	258
Göteborgs stift	147,3	235,1	326,0	73,7	74,9	857,0	136 974	6 257	368
Karlstads stift	53,6	77,5	138,2	21,8	26,0	317,1	69 635	4 554	268
Härnösands stift	57,4	70,6	130,6	25,1	15,9	299,6	76 403	3 922	231
Luleå stift	35,9	34,8	35,8	6,2	7,4	120,1	55 037	2 182	128
Visby stift	109,4	173,6	148,8	19,2	14,4	465,4	31 478	14 786	870
Stockholms stift	66,8	100,0	194,9	23,2	18,1	403,0	63 548	6 341	373
Nationell nivå	16,0	29,9	16,9	1,3	1,5	65,6	-	-	-
Summa förbrukning	1 239,5	2 053,3	2 700,4	453,7	434,5	6 881,3	1 282 299	5 366	316
Återstående anslag från staten	195,5	251,7	-400,4	6,3	25,5	78,7			
Ack. anslag från staten	1 435,0	3 740,0	6 040,0	6 500,0	6 960,0				
Ack. summa förbrukning	1 239,5	3 292,8	5 993,2	6 446,9	6 881,3				
Ack. förbruk- ning %	86,4%	88,0%	99,2%	99,2%	98,9%				

* Utbetalning till den 4 februari 2021.

** Uppgift om kvadratmeter tillståndspliktig kyrkobyggnad från KBR mars 2018.

2:2 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING UNDER 2020 PER ÅTGÄRDSKATEGORI, MNKR*

Stift	Övergripande planering och information	Vård och underhållsplanering	Vårdinsatser	Skadeförebyggande insatser	Arbete med säkerhetsfrågor	Totalt
Uppsala stift	N/A**	0,1	43,4	3,2	0,2	47,1
Linköpings stift	0,5	0,7	45,3	5,5	1,6	53,6
Skara stift	0,9	1,7	27,8	1,3	0,1	31,8
Strängnäs stift	1,9	0,8	19,1	1,7	0,8	24,4
Västerås stift	4,4	N/A**	16,8	0,3	0,2	21,6
Växjö stift	N/A**	0,4	24,2	2,0	0,9	27,5
Lunds stift	6,4	1,9	57,8	1,8	2,4	70,3
Göteborgs stift	2,7	2,7	62,8	5,1	1,6	74,9
Karlstads stift	1,2	N/A**	23,8	1,0	N/A**	26,0
Härnösands stift	N/A**	N/A**	15,9	N/A**	N/A**	15,9
Luleå stift	N/A**	0,1	7,2	0,1	0,1	7,4
Visby stift	2,1	0,1	11,7	0,1	0,4	14,4
Stockholms stift	0,2	3,2	13,4	0,5	0,9	18,1
Nationell nivå	1,5	N/A**	N/A**	N/A**	N/A**	1,5
Totalt	21,7	11,7	369,1	22,8	9,2	434,5

* Utbetalning till den 4 februari 2021.

** N/A innebär att ingen förbrukning skett under aktuell period.

2:3 FÖRBRUKNING AV KYRKOANTIKVARISK ERSÄTTNING UNDER 2020 PER OBJEKTSTYP, MNKR*

Stift	Övergripande planering eller flera objekt	Begravningsplats	Kyrkliga inventarier	Kyrkobyggnad	Kyrkotomt
Uppsala stift	0,1	N/A**	0,6	46,3	N/A**
Linköpings stift	N/A**	0,1	2,7	50,6	0,1
Skara stift	0,2	N/A**	2,0	29,6	N/A**
Strängnäs stift	N/A**	2,9	2,7	18,8	N/A**
Västerås stift	N/A**	N/A**	1,2	20,4	N/A**
Växjö stift	N/A**	N/A**	1,2	26,0	0,2
Lunds stift	N/A**	N/A**	5,3	65,0	N/A**
Göteborgs stift	0,7	N/A**	5,9	68,3	N/A**
Karlstads stift	N/A**	N/A**	1,2	24,8	N/A**
Härnösands stift	N/A**	N/A**	0,1	13,9	1,9
Luleå stift	N/A**	N/A**	0,2	7,2	N/A**
Visby stift	0,1	N/A**	0,1	14,3	N/A**
Stockholms stift	2,7	N/A**	1,0	14,4	N/A**
Nationell nivå	1,5	N/A**	N/A**	N/A**	N/A**
Totalt	5,3	3,1	24,2	399,7	2,2

* Utbetalning till den 4 februari 2021.

** N/A innebär att ingen förbrukning skett under aktuell period.

Projekt genomförda i stiftet 2020 – ett urval

För att ge en uppfattning om vilken typ av stifts- och församlingsprojekt som beviljas kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) presenteras här ett urval av projekt som slutförts under 2020.

1. UPPSALA STIFT

KONSERVERING AV KORFÖNSTER

I Jakobs kyrka i Hudiksvall, som är ett utmärkt exempel på 1880-talets restaureringskonst, har det blyglasade korfönstret konserverats i samband med en inre restaurering. Kyrkan är från mitten av 1600-talet men omgestaltades 1888 och fick en nybarock interiör ritad av arkitekten Agi Lindegren. Denne inspirerades av bland annat interiörerna på Drottningholms slott.

Total kostnad: 826 tkr varav KAE: 447 tkr

2. LINKÖPINGS STIFT

INTERIÖR RESTAURERING

Konungunds kyrka på Västra Vikbolandet har en väl bevarad och värdefull interiör av Olof Tempelman från 1802. Kyrkans väggar och tak som senast underhållits 1980 har rengjorts och avfärgats på ett både kostnads- och effektivt och antikvariskt föredömligt sätt.

Total kostnad: 2 394 tkr varav KAE: 1 000 tkr

3. SKARA STIFT

KVALITETSSÄKRING AV INVENTARIEFÖRTECKNINGAR

Stiftsprojektet har erbjudit stiftets pastorat stöd och hjälp i arbetet med att uppdatera deras inventarieförteckningar och att lägga in dessa i inventarieregistret Sacer. Arbetet genomfördes av Jönköpings länsmuseum tillsammans med församlingarna. I arbetet ingick att bedöma vilka inventarier som är av särskilt kulturhistoriskt värde.

Total kostnad: 2 400 tkr varav KAE: 2 400 tkr

4. STRÄNGNÄS STIFT

RENOVERING AV FASAD PÅ KREMATORIUM

Örebro gamla krematorium på Norra kyrkogården i Örebro invigdes 1921 som den tredje krematoriebyggnaden i Sverige. Byggnaden är mycket väl bevarad och har ett högt kulturhistoriskt värde ur både ett lokalt och nationellt perspektiv. Byggnaden utgör centralpunkten i Norra kyrkogårdens gestaltning och har en originell arkitekt-onisk utformning med fasader i kalksten och skifferklätt tak. Fasaden hade omfattande vittrings- och frostsador och åtgärdades av konservatorer och stenhuggare som säkrat, tätat och där det varit nödvändigt kompletterat fasadstenarna.

Total kostnad: 4 693 tkr varav KAE: 2 346 tkr

5. VÄSTERÅS STIFT

INVENTERING AV ORGLAR

Projektet har under åren 2018–2019 inventerat hela Västerås stifts rika bestånd av orglar. Inventeringen har varit ett led i att på ett bättre och mer systematiskt sätt tillgängliggöra stiftets orgelbestånd för såväl den förvaltande enheten, för de tillståndsgivande myndigheterna, för stiftet, för forskningen och för den intresserade allmänheten.

Total kostnad: 2 499 tkr varav KAE: 2 422 tkr

6. VÄXJÖ STIFT

INSTALLATION AV KLIMATSTYRSYSTEM

I Sjöås gamla medeltida kyrka har klimatsystem installerats med integrering av kyrkans befintliga bänkvärmare och radiatorer. Styrsystemet möjliggör en reglering av luftfuktigheten i kyrkan som på bästa

sätt hjälper till att bevara byggnad och inventarier från exempelvis mögel och sprickbildning. Givare är installerade i kyrkorum, sakristia och på vinden. Kyrkan används i huvudsak under sommarhalvåret.

Total kostnad: 182 tkr varav KAE: 126 tkr

7. LUNDS STIFT

RENOVERING AV KYRKA MED BETONGKAMPANIL

Sankt Andreas kyrka från 1959 i Malmö är en av stiftets yngre kyrkomiljöer som är skyddade av kulturmiljölagen. Dess unika arkitektur omfattar en storartad romersk basilika med fristående kampanil. Vid renoveringen plockades kampanilen ner och byggdes åter upp. Under arbetet upptäcktes att betongen och dess armering var svårt skadad och försvagad. Dessvärre är denna typ av fukt-, frost- och rostskador vanliga i modern kyrkoarkitektur.

Total kostnad: 17 067 tkr varav KAE: 15 244 tkr

8. GÖTEBORGS STIFT

KONSERVERING AV TAVLA

En oljemålning på duk från 1600-talet förställande kyrkoherde Sven Ausenius med familj i Torups kyrka har konserverats. Denna typ av målning är ovanlig i stiftet med endast ett fåtal exemplar i liknande stil. Kring den avbildade kyrkoherden finns en spännande historia med kopplingar till drottning Kristina och Karl XI. Tavlan har hängt i den tidigare medeltida kyrkan och räddades från att auktioneras bort.

Målningen var i ett mycket stort behov av konservering med löst sittande färgskikt, färgbortfall och krackeleringar. Målningen impregnerades och laminerades med hjälp av lågtrycksbord. Sedan följde rengöring, kittning, retuschering och fernissning samt återmontering i kyrkan. Församlingen har fått skötselråd av konservator för bästa bevarande för framtiden.

Total kostnad: 629 tkr varav KAE: 566 tkr

9. KARLSTADS STIFT

RENOVERING AV INVÄNDIGA TAKDEKORATIONER

I Sunne kyrka uppförd 1886–1888 efter ritningar av arkitekt Adrian C Peterson har takdekorationerna i kyrkorummet renoverats 2017–2020. Kyrkan är ett viktigt landmärke i Värmland. Kyrkans katedralliknande utseende med detaljer utformade i nygotikens formspråk har särskilt utmärkande takutsmyckningar i järn. Arbetet har inneburit att takprydnaderna rengjorts genom blåstring med sand av fin kornstorlek, svårt skadade eller saknade detaljer har ersatts med nysmidda som nitats fast, svårt skadade gjutna detaljer har ersatts av nygjutna. Rostskyddsmålning har utförts och sedan har dekorationerna målats i svart kulör och därefter återmonterats. Takelementen utgör enbart en estetisk utsmyckning och har ingen byggnadsteknisk funktion. Arbetet med hållbar infästning på hög höjd är komplicerad och kräver expertkunskap och specialkran vilket motiverar den 90-procentiga ersättningen.

Total kostnad: 355 tkr varav KAE: 319 tkr

10. HÄRNÖSANDS STIFT

OMLÄGGNING AV TAKSPÅN PÅ KYRKTAKE

Spåntaket på Mattmars kyrka i Åre pastorat visade sig i samband med förberedelser för en omläggning vara nästan 200 år gammalt. En förstudie och ett pilotprojekt genomfördes kring den befintliga spåntäckningens utseende 2015–16. Den omfattade dels en undersökning av de gamla spånen, dels framtagande av material och tillverkning av nya spån med

samma utseende för läggning av en provyta på korets tak. Sommaren 2020 lades hela södra takfallet om med nya spån med samma kvalitet och utseende som på den tidigare utförda provytan. Spånen var kraftigt eroderade av solen som på vissa ställen helt fränt bort träet. På norra takfallet behövdes däremot endast ett mindre antal rötskadade spån bytas, en åtgärd som utfördes 2018. Undersökningarna och omläggningen har varit av stor betydelse för hela Svenska kyrkan och kunskaperna om stavspåntaken och har spridits via seminarier och föredrag.

Total kostnad: 1 545 tkr varav KAE: 1 390 tkr

11. LULEÅ STIFT

RENOVERING AV MÅLERI PÅ KLOCKSTAPEL

Övertorneå klockstapel av bottnisk typ uppfördes 1763 och har rik bemålning, geometriska mönster på portar och luckor samt figurativt måleri med bland annat änglar samt bibelord på finska. Ytskiktet var mycket slitet, uttorkat och sprucket med en hel del färgbortfall. Arbetet inleddes med grundlig färgundersökning, där målsättningen var att återställa ursprunglig kulör. På de ställen där mönstret riskerade att försvinna målades linjer upp före skrapning. Löst färgskikt skrapades bort och bart trä mättades med linolja och terpentin. Järndetaljer grundades med blymönja, varefter målning på fri hand gjordes. Arbetet utfördes på ett mycket bra sätt med höga krav på material och hantverksmässigt utförande.

Total kostnad: 460 tkr varav KAE: 1 70 tkr

12. VISBY STIFT

KONSERVERING OCH DOKUMENTATION AV TRIUMFKRUCIFIX

Stenkyrka kyrkas triumfkrucifix hade 2018 genomgått enklare konserveringsåtgärder och visade sig vara i större behov av rengöring och konservering. Förutom det utökade behovet av konservering visade en skada på Kristus bröst att föremålet skulle kunna innehålla en relikgömma. Detta tillsammans med dess komplicerade tillkomsthistoria gjorde att projektet genom-

fördes som ett gästkollegieprojekt på Riksantikvarieämbetet i Visby. Arbetslaget på Riksantikvarieämbetet röntgade hela figuren och tog en del färgsnittsprover från originalskiktet. Det första som röntgades var den möjliga relikgömmen. Tyvärr hittades ingen relik och har troligtvis aldrig fungerat som relikgömma utan figuren har haft en skada på bröstet. Figuren röntgades med olika ljus, förutom en "normal" röntgen, även UV, IR, UVR och RXFN. En särskild rapport sammanställs av Riksantikvarieämbetet kring de olika undersökningarna.

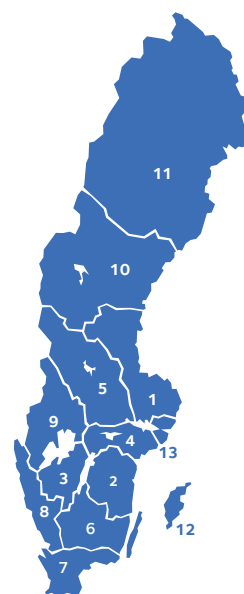
Total kostnad: 255 tkr varav KAE: 229 tkr

13. STOCKHOLMS STIFT

RENOVERING AV KYRKORUM OCH VAPENHUS

Skärgårdskapellet på Ingarö från slutet av 1700-talet genomgick en invändig renovering och restaurering 2019–2020. Åtgärderna föregicks av en noggrann färganalys vilket ledde till att församlingen valde att återgå till en äldre färgsättning som går tillbaka till Ragnar Hjorts restaurering på 1930-talet. Under renoveringen hittades ett äldre altare från 1700-talet inuti det befintliga vilket gjorde att man återställde detta trots att det blev ett avsteg från den ursprungliga idén med restaureringen.

Total kostnad: 5 256 tkr varav KAE 2 130 tkr

Bildgalleri

Framsida

Båda tornkrönen på Uppsala domkyrka monterades ner under 2020 för renovering och ska återställas under 2021. Ett omfattande arbete med tanke på höjden och de 10 meter höga och 4 ton tunga tornkrönen.

Foto: Ragna Tamsen/Ikon

Förord

Inspelning av gudstjänst med biskop Susanne Rappmann i Göteborgs domkyrka. Svenska kyrkan ställde snabbt om under pandemin och bjöd in till bland annat gudstjänster och konserter via digitala kanaler.

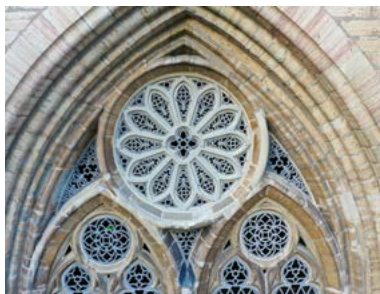
Foto: Kristin Lidell/Ikon

Året som gått

Antalet besökare vid sammankomster i kyrkorna begränsades under 2020. Ändå ökade tillgängligheten till kyrkorumen något tack vare att fler församlingar höll kyrkorna öppna för enskilda besök.

Foto: Magnus Aronson/Ikon

Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet

Rosettfönstret i Linköpings domkyrka har restaurerats och fått ett nytt masverk av kalksten. Det gamla från 1200-talet har tagits tillvara och besökare kan nu studera det på nära håll inne i kyrkan.

Foto: Royne Mercurio

Måluppfyllelse och utvecklingsområden

Ljuskrönan i mässing är ett av många kulturhistoriskt intressanta metallföremål som finns med i Växjö stifts bok "Metaller i helig tjänst". Boken föregicks av en inventering i stiftets kyrkor.

Foto: Kalmar läns museum

Strategiskt arbete

Nya släthyvlade takspån av kärnvirke från gammal tätvuxen fura spikas på Mattmars kyrka. Inför renoveringen gjordes undersökningar av de gamla spånen som visade att materialet och hur det förbereds har stor betydelse för hållbarheten.

Foto: Åre pastorat

